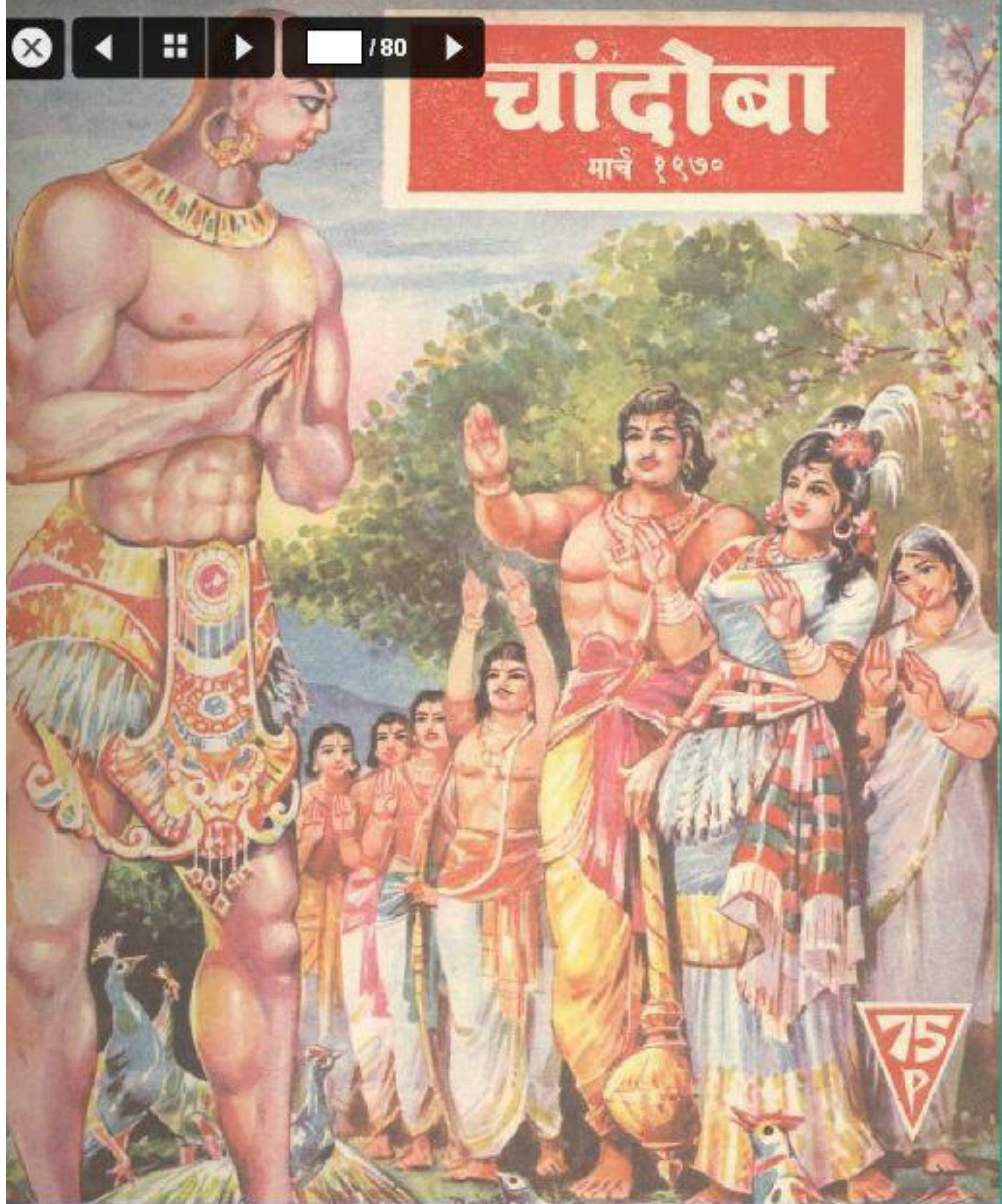

चांदोबा
मार्च १९७०
75
P

कल्पनेतली परी

शूरसेन देशाचा युवराज प्रदीप रूपवान व बुद्धिमान होता. त्याच्यामध्ये एकच एक दोष होता, तो म्हणजे तो एवढ्याशा कारणासाठी रागवायचा आणि लहान सहान गोष्टीसाठी दुःखी निराश होऊन बसायचा.

प्रदीप वयात आल्यावर त्याला अनेक राजकन्या सांगून आल्या. त्याने सर्वांच्या तसबिरी पाहिल्या. पण त्याला त्यांच्या पैकी एकदेखील पसंत पडली नाही. कारण त्याने स्वतःच्या कल्पनेने एका अप्सरे-सारख्या सुंदरीचे चित्र मनातल्या मनात-रेखाटले होते. ती सुंदरी मिळाली तरच लग्न करायचे त्याने मनाशी ठरविले होते.

प्रदीपला कोणी सुंदर राजकन्येचे चित्र आणून दाखविले की तो सांगे की मला हवी आहे ती सुंदरी ही नव्हे. तेच तेच उत्तर ऐकून राजासुद्धा कंटाळला व म्हणाला–"बाबा रे, तुला हवी असेल तशी राजकन्या तूच हुडकून काढ."

म्हणून एक दिवशी प्रदीप आपल्या बरोबर तिघाचौघां नोकरांना घेऊन आपल्या कल्पनेतल्या परीच्या शोधार्थ निघाला. कित्येक गावे व शहरे पहात हिंडल्यावर-देखील त्याला ती कल्पनेतली परी कोठे दिसली नाही. निराश होऊन तो परत निघाला. एका गावात आठवड्याचा बाजार होता. प्रदीपदेखील गंमत बघा-यला म्हणून एका जागी गेला. तेथे दुकानात त्याला एक चित्र दिसले. ते चित्र, चकित होऊन तो बराच वेळ पहात राहिला. कारण त्या चित्रातली सुंदरी त्याच्या कल्पनेतली सुंदरीच होती. म्हणून त्याने दुकानदाराला विचारले–"हे चित्र कोणाचे आहे?"

सौ. कुमुद ब. देशपांडे

"विजयदुर्गच्या राजकुमारीचे चित्र आहे हे! दक्षिणेकडच्या एका चित्रकाराने काढले आहे. त्या देशाच्या राजाला हे चित्र आवडले नाही. कारण हे त्या राजकन्येच्या सौंदर्या-पेक्षा कमी प्रतीचे होते. मला हे चित्र फार आवडले, म्हणून मी हे विकत घेऊन विकायला ठेवले" दुकानदार म्हणाला.

प्रदीपने, दुकानदाराने मागितलेली किंमत देऊन ते चित्र विकत घेतले आणि आपल्या राजधानीस परतला. त्याने वडिलांना ते चित्र दाखविले व म्हणाला–"ही राजकन्या दक्षिणेकडील विजयदुर्गच्या राजाची मुलगी आहे. तिच्याशी लग्न करायला मी तयार आहे. बाकी व्यवस्था आपण करावी."

राजाने प्रधानाचा सल्ला घेतला. विजय-दुर्गचे राज्य दक्षिणेकडे फार दूर होते. इतक्या दूर दूत पाठवून लग्न ठरवून प्रत्यक्ष लग्नाला फार उशीर झाला असता. म्हणून प्रधानाने त्या देशाच्या एका जुन्या चाली-प्रमाणे राजपुरोहिताला पाठविण्याचे व विजयदुर्गच्या राजाने हा संबंध स्वीकारला तर प्रतीपच्या तसबिरीशी विवाहविधी उरकून घेऊन राजकन्येला घेऊन येण्याचे ठरले. त्याप्रमाणे विवाह समारंभ आटोपला आणि विजयदुर्गच्या राजाने अनेक मूल्यवान वस्तू अहेर म्हणून आपल्या जांवयाकडे व व्याह्यांकडे मुलीबरोबर पाठवून दिल्या. राजकन्या मंगला आपल्या सखीं व दासीं-बरोबर शूरसेन नगरी पोचली.

मध्यंतरी प्रदीपच्या मनात आपल्या कल्पनेतल्या सुंदरीला स्वतः जाऊन पाहण्याची इच्छा उद्भवली. तो वेष पालटून राजधानी-पासून थोड्या अंतरावर, जेथे मंगला व तिच्या बरोबर आलेले लोक मुक्कामासाठी उतरले होते तेथे आला. तेथे सर्व लोक आपापल्या कामात गर्क होते.

प्रतीपने एका शिपायाला जवळ बोलावून विचारले–"राजकन्येची राहुटी कोठे

आहे? मी जाऊन यायला काही हरकत आहे का?"

शिपायाला थट्टा सुचली. मंगलाच्या राहुटीतून बाहेर येणाऱ्या एका दासीकडे बोट दाखवून तो म्हणाला–"भेटा न, पुढे जाऊन. ते काय राजकन्या मंगलाच तर येत आहेत, समोर?"

तिला पाहून त्याला आश्चर्यच वाटले. त्या चित्रात चितारलेली राजकन्या ती नव्हती. त्याला फसवून कोणत्या तरी राजकन्येला त्याच्या गळचात बांधण्यात येत आहे असा संशय त्याच्या मनात आला. पण आता त्याला काहीच करता येण्यासारखे नव्हते. मन मारून पदरी पडले ते पवित्र झालं असं मानूनच त्याला स्वस्थ रहावे लागणार होते.

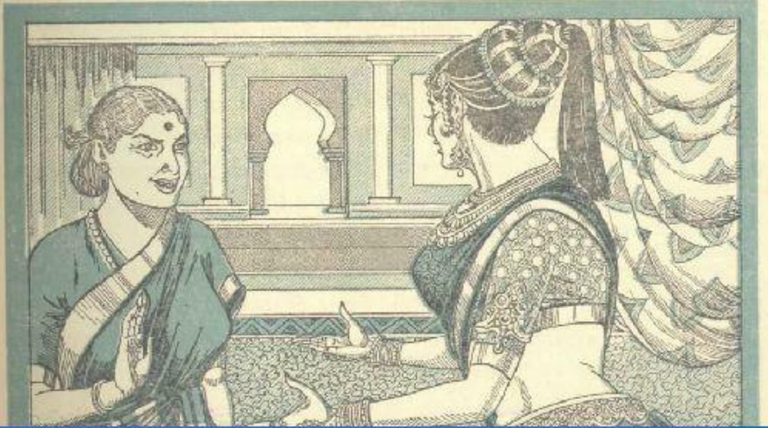
प्रतीप राजवाड्यात परत आला. त्याने नोकराचाकरांना एका गोष्टीची ताकीद करून ठेवली की दिवसा कधीही राजकन्या त्याच्या नजरेस पडता कामा नये व काळोख पडल्यावरच राजकन्येने शयनगृहात प्रवेश करावा आणि शयनगृहात व बाहेर दिवे लावू नयेत.

युवराजांच्या या विचित्र आज्ञेचा अर्थ कोणाला कळला नाही. राजकन्या मंगला तर घाबरूनच गेली. तिला संशय आला की चित्रात दाखविलेल्या राजकुमाराशी तिचे लग्न झालं नसून दुसऱ्याशीच तर झाले नाही? राजकन्येने आपल्याला पाहू नये म्हणून युवराजांनी अशी आज्ञा काढली असावी. म्हणून पतीला कळल्याशिवाय तिने पतीला पाहून घेतले. तेव्हां तिच्या मनाचे समाधान झाले. पण पतीने अशी विचित्र आज्ञा कां काढावी या गोष्टीचा उलगडा होईना.

प्रदीप फार उशिरां शयनगृहात येई व पहाटे उजाडण्यापूर्वी उठून जाई. मंगलादेवीशी तो बोले, पण अगदी 'हो' किंवा 'नाही' एवढेच.

असेच आणखी काही दिवस लोटले. युवराजांच्या या विक्षिप्तपणाचा राजकन्येला राग आला. अशा वागण्याचे कारण तरी नको का कळायला? म्हणून तिने आपल्या एका म्हाताऱ्या दासीचा सल्ला विचारला.

ती म्हणाली–"मलासुद्धा आश्चर्यच वाटते बाई! तुमची नुसती तसबीर पाहूनच युवराजांनी तुमच्याशी लग्न करण्याचा हट्ट धरला होता, म्हणे कदाचित हे सर्व खोटे असेल. नाहीं तर या विचित्र वागण्याचा अर्थ काय?" नंतर विचार करून ती म्हणाली–"युवराज, रोज सकाळी गोठ्यात किंवा त्याच्या आसपास गाईची देखरेख करायला जातात म्हणे. आपल्याला पहावे लागू नये, एवढ्याच साठी तर हे सर्व करीत असावेत. नाही तर युवराजांना कसले काम असणार गोठ्यात? तुमच्याकडे पाहून युवराज कसे वागतात हे पाहिले पाहिजे. म्हणून तुम्ही एक सामान्य दासीचा पोशाख करून माझ्याबरोबर त्या बाजूला सकाळच्या वेळी चला. तुम्हांला पाहून ते काय करतात हे तुम्ही पहा व मी पण पाहते, म्हणजे आपल्याला त्यांच्या विक्षिप्त वागण्याचा अर्थ कळेल." असा सल्ला त्या म्हाताऱ्या दासीने दिला.

दुसऱ्या दिवशी प्रदीप पहाटे उठून गोठ्याकडे निघून गेल्यावर आणि राजवाड्यातले सर्व लोक झोपले असताना मंगलादेवी साधा पोशाख करून म्हाताऱ्या दासीबरोबर गोठ्याकडे गेली. तोंपर्यंत प्रदीप गोठ्यात पोचला होता. त्याच्याजवळ जाऊन म्हातारी दासी त्याला म्हणाली–"मालक! ही मुलगी माझी नात आहे. वैद्याने हिला धारोष्ण दूध पाजायला सांगितले आहे. काही दिवसांपासून हिची तब्येत बरी नाही. आपण परवानगी दिल्यास......" म्हातारीच्या तोंडचे ते वाक्य पुरे सुद्धा झाले नव्हते, प्रदीप चकित होऊन म्हातारीच्या नातीच्या वेषातल्या मंगलादेवीकडे पाहू लागला. त्याला आश्चर्याचा धक्काच बसला, म्हणजे त्याच्या कल्पनेतली परी या म्हातारीची नातच होती का? त्याचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना.

"मालक! मग मी घेऊ का दूध?" म्हातारीचा तो प्रश्न ऐकून युवराज जणुं काही झोपेतून जागे झाले आणि म्हणाले–"धारोष्ण दूध ना? हो, घे की!" प्रदीप अडखळल्यासारखा बोलला.

नोकर एका गाईचे दूध काढीत होता, त्या बाजूला मंगला गेली. एकदम ती किंकाळी फोडून ओरडली. तिच्या पायात कांटा मोडला होता.

"काय झाले?" प्रदीपने पुढे येऊन विचारले. आपल्या कल्पनेतल्या सुंदरीच्या पायात काटा मोडलेला पाहून तो स्वतःला आवरू शकला नाही. त्याच्या डोळ्यातून दोन टिपे गळली. तो पुढे गेला आणि तिला म्हणाला–"मला धरून थोडो उभी रहा, मी कांटा काढतो." असे सांगून प्रदीपने स्वतःच्या हाताने निःसंकोचपणे कांटा काढला.

नोकराने काढलेले धारोष्ण दूध पिऊन जातांना प्रदीपचा निरोप घेत मंगला म्हणाली–"बर मी येते. आपले फार उपकार झाले माझ्यावर."

"रोज येत जा आणि धारोष्ण दूध पीत जा. मी नोकराला सांगून ठेवतो." बोलताना त्याच्या आवाजातला ओलावा चटकन लक्षात येण्यासारखा होता.

मंगला स्मित करून म्हणाली–"येईन, अवश्य येईन!" असे सांगून ती म्हातारीबरोबर निघून गेली आणि कोणाच्या नकळत राजवाड्यात गेली.

त्या दिवशी रात्री प्रदीप झोपला असतांना मंगलाने त्याला उठवले तेव्हां त्याने रागाने विचारले–"काय, झाले काय? काय पाहिजे तुला?"

"काही नाही, माझा तळपाय ठणकतो आहे. तळपायातसकाळी काटा किंवा असेच काही तरी मोडले होते आणि आता त्या जागी सूज आली आहे." मंगलादेवी म्हणाली.

म्हणून नाइलाजाने प्रदीपने दासीला हाक मारून दिवा आणायला सांगितले. दिवा आला, पण युवराजाने राजकन्येकडे पाहण्याचे टाळले व म्हणाला–"पाय कुठे सुजला आहे?"

"पाय सुजला नाही व ठणकत पण नाही. उजेडात तुम्ही मला पहावे म्हणून मी पाय दुखल्याचे सोंग केले होते." मंगलादेवी हसत म्हणाली.

प्रदीपने रागानेच वर मान करून मंगलादेवीकडे पाहिले आणि ती दुसरी तिसरी कोणी नसून त्याच्या कल्पनेतलीच परी आहे हे पाहून त्याला परमानंद झाला.

दुसऱ्या दिवसापासून शयन गृहात दिवा न लावण्याचा हुकुम युवराजांनी मागे घेतला.

हा बदल एकाएकी कसा झाला याचे गुपित एकट्या त्या म्हाताऱ्या दासीशिवाय इतर कोणाला कळले नाही.

अमरवाणी

ज्ञातिभि र्वंच्यते नैव, चोरेणापि न नीयते ।
दानेन न क्षयं यातिः, विद्यारत्नं महाधनम् ॥ १ ॥

विद्या हें एक थोर धन होय! (पहा न कसें तें) नातेवाईक किंवा वारस फसवून तें घेऊं शकत नाहीं, चोर चोरून नेत नाहीं किंवा दान केल्यानें तें कमी होत नाहीं.

पुस्तकेषु च या विद्या परहस्ते च यद् धनम् ।
समयेतु परिप्राप्ते न सा विद्या, न तद् धनम् ॥ २ ॥

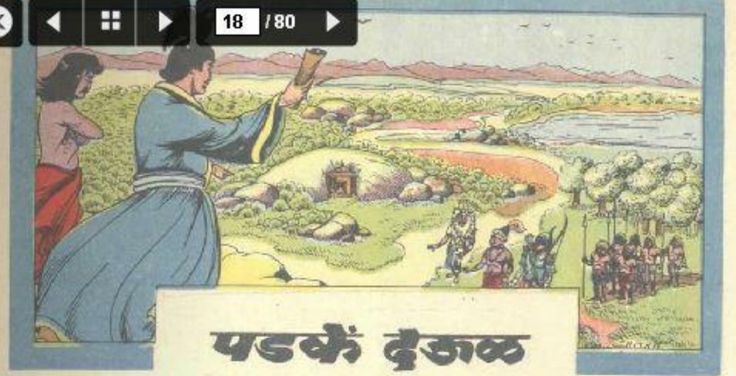
पुस्तकांत जी विद्या असते आणि दुसऱ्याजवळ जें धन असतें तें गरज असते तेव्हां आपल्याला (उपयोगी पडत नाहीं. म्हणून) ती विद्या आणि तें धन नसल्यासारखेंच (नाहीं का ?)

सुखार्थीं त्यजते विद्यां, विद्यार्थीं त्यजते सुखम् ।
सुखार्तिनः कुतो विद्या, कुतो विद्यार्थिनः सुखम्? ॥ ३ ॥

सुखाचा अभिलाषी विद्येचा त्याग करतो आणि विद्येचा अभिलाषी सुखाचा त्याग करतो. सुखाची अभिलाषा असणाऱ्याला कोठून विद्या (लाभणार ?) आणि विद्येची अभिलाषा असणाऱ्यास कोठून सुख (मिळणार ?)

विद्वत्वंच नृपत्वंच नैवतुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान सर्वत्र पूज्यते ॥ ४ ॥

विद्वत्ता आणि राजपद दोन्हींची तुलना करणें कधींच शक्य होणार नाहीं; (पहा ना,) राजाचा आदर स्वदेशांत, (म्हणजे त्याची सत्ता असते फक्त त्या प्रदेशांत) होतो, परंतु विद्वानाचा आदर सर्वत्र होतो.

पडकें देऊळ

[२५]

[शिखीमुखला बळी देण्याच्या वेळी त्याच्या गळ्यात कालीमातेचा ताईत दस्यु कुलनायकाला दिसला आणि तो थक्कच झाला. खरी वस्तुस्थिति कळल्यावर त्याने पुजाऱ्यालाच बळी द्यायला आज्ञा केली. परंतु पुजारी डोंगरावर पळून गेला होता. त्याला पकडण्यासाठी दस्यु जातीचे लोक डोंगरावर चढू लागले. पुढे...]

आपल्याला पकडण्यासाठी अनेक दस्यु येत आहेत हे कळले तरी पुजारी थोडा-देखील घाबरला नाही. आपल्या डोक्यावरचे शिरस्त्राण काढून त्यातून एक ताडपत्र त्याने बाहेर काढले व ते शिखीमुख व विक्रमला दाखवीत हसत ताठ उभा राहिला. ते ताडपत्र पाहून विक्रम चकितच झाला. त्याने आपल्या पोशाखात ते आहे की नाही चाचपून पाहिले. ते तेथे नव्हते.

"शिखी पाहिलेस ते ताडपत्र? आपल्याला तो जे ताडपत्र दाखवीत आहे त्यातच पडक्या देवळापर्यंत जाण्याचा मार्ग आहे. कालीमातेच्या देवळात जी ओढाताण झाली त्याच वेळी ते माझ्या पोशाखातून पडले असावे. तेच नेमके त्याला सापडले वाटतं." विक्रमकेसरी घाबऱ्या घाबऱ्या म्हणाला.

एक क्षणभरच शिखीमुख किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत त्याच्याकडे पहात उभा

राहला. परंतु थोडयाच वेळात स्वत:ला सावरून म्हणाला–"आता झाले ते झाले. पश्चात्ताप करीत बसण्यास आपल्याला वेळ नाही. पडक्या देवळापर्यंत कसे पोचता येईल हे पहावयाचे आहे. आपण त्या दुष्टाचा पाठलाग केलाच पाहिजे व शक्य तर त्याला पकडले पाहिजे."

दोघांचे संभाषण ऐकून इम्यु कुलनायक त्यांना धीर देत म्हणाला–"तुम्ही बेफिकीर रहा. त्या देवळापर्यंतच तुम्हांला जायचे आहे ना? तेथपर्यंत तुम्हांला वाट दाखविण्यासाठी मी एका दोघांला तुमच्या बरोबर पाठवितो. डोंगराच्या पायथ्याशी तुम्हांला ज्याने कैद केले होते त्या नांगसोमला तिकडचा प्रदेश माहिती आहे. तो वाट दाखवू शकेल. परंतु माझा सल्ला विचारला......" असे म्हणत इम्यु कुलनायक मध्येच बोलता बोलता थांबला.

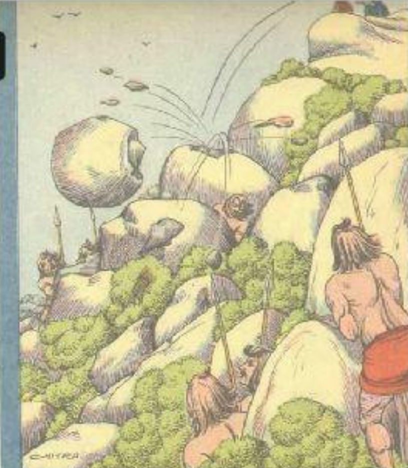
पण शिखीमुखला मध्ये थांबायला धीर नव्हता. तो म्हणाला–"इम्युनायका! आपला जो सल्ला असेल तो आपण लवकर द्यावा."

"मला असे वाटते की दुरूनच सर्वांनी तो प्रदेश पाहिला आहे. जवळ जाऊन कोणी ते देऊळ पाहिले असेल असे मला नाही वाटत. तो प्रदेश आहेच तसा भयाण. त्या प्रदेशात भयंकर मोठमोठे साप व विंचू आहेत. पण त्या देवळात जाण्याचा एवढा आग्रह कां! हे नाही मला कळले!" इम्यु कुलनायकाने विचारले.

तो प्रश्न बरोबरच होता. कारण महाराज विक्रमकेसरी यांच्या शोधार्थ शिखीमुख व विक्रम निघाले होते. ते आता या जगात नाहीत हे नक्की झाले होते. आता पडके देऊळ पाहण्याचा आग्रह दाखवून जीव धोक्यात टाकण्याचे कारण काय? शिखीमुखने विक्रमकडे त्या अर्थी नुसते पाहून त्याचे मत विचारले. विक्रम थोडा विचार करून म्हणाला–"माझे आजोबा त्या देवळापर्यंत जाण्यात यशस्वी झाले नाहीत. परंतु मला ते पहावयाचे आहे. तेथे जे अलोट धन पडले आहे व तेथे शिल्पकलेंचे दुर्मिळ असे जे नमुने आहेत ते घेऊन येण्याची आजोबांच्या मनात फार इच्छा होती. ते काम मी, त्यांचा नातू पुरा करू शकलो तर त्यांच्या आत्म्याला शांती मिळेल."

"तर मग मी पण शेवटपर्यंत तुझ्याबरोबर यायला तयार आहे. आम्हांला इतके दिवस ज्याने अक्षरश: छळले त्या पुजाऱ्याला ठार करून त्याची शेंडी कापून आणून नागमल्लीला दाखवीपर्यंत माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. तसे वचन पण मी तिला दिले होते. मी तरी कोणत्या तोंडाने तिच्या जवळ जाऊ?" शिखीमुख म्हणाला.

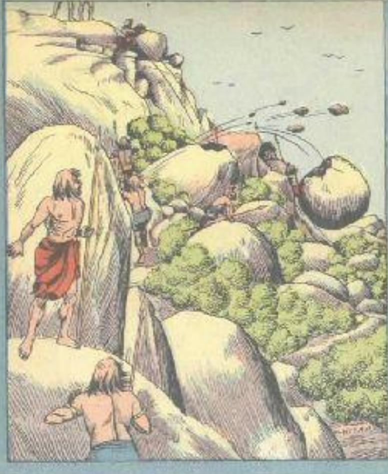
ते ऐकून विक्रम स्मित करून म्हणाला–"मग काय? त्या देवळाचा शोध लावून द्यायला मदतीला पुष्कळ लोक आपल्या बरोबर आहेत. आपापल्या मनातली इच्छा पूर्ण होण्यासाठी आपण तेथपर्यंत गेलेच पाहिजे. तो दुष्ट पुजारी त्या देवळाजवळच आपल्याला भेटेल."

"तरमग ऐका. तेथपर्यंत तुम्ही जाण्याची गरजच नाही. माझे अनुयायी त्याला धरून घेऊन येतील." इम्यु कुलनायक म्हणाला.

तेवढयात पुजाऱ्याच्या पाठीमागून नागगिधाड समोर आला व एक मोठा दगड उचलून धरून म्हणाला–"हा नागगिधाड जिवंत असेपर्यंत पुजारी धन्याला कोणी कैद करू शकणार नाही. माझ्या मनात आलं तर हा सर्व डोंगर तुमच्यावर कोसळेल." असे म्हणत नागगिधाडाने तो दगड इम्यु लोकांवर फेकला.

आपल्या अंगावर गडगडत येणारा दगड पाहून इम्यु लोक त्याच्यापासून आपला

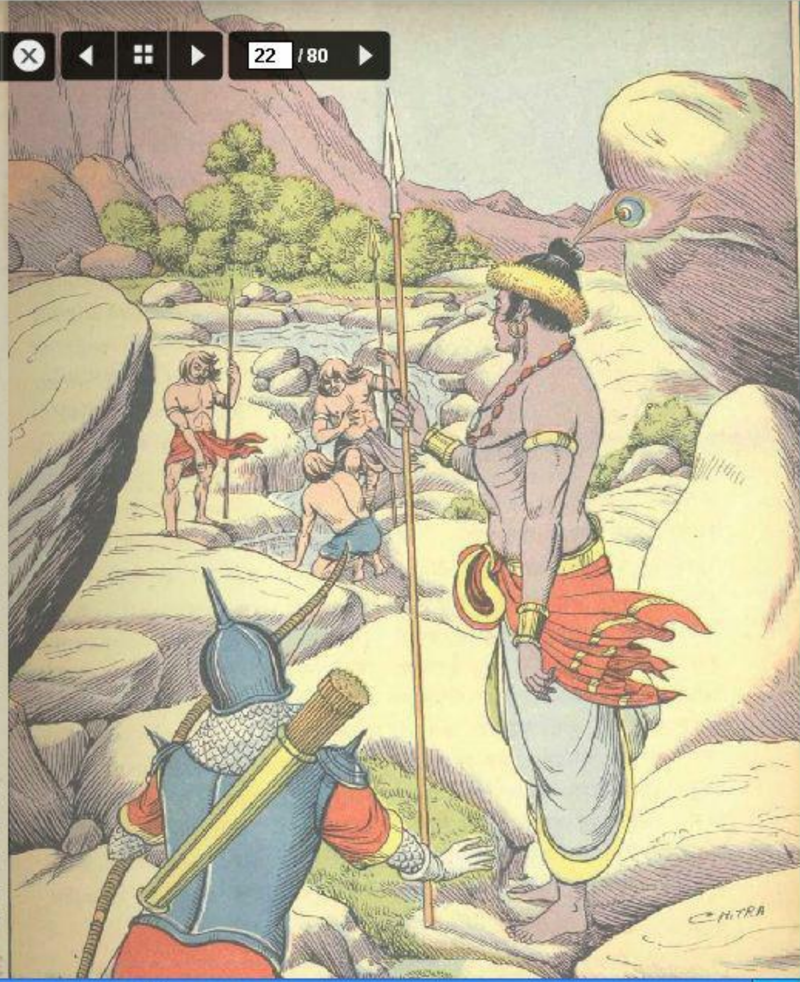
बचाव करून घेऊन मोठ्याने ओरडत डोंगरावर चढून जाऊ लागले. पुजाऱ्याने ताडपत्र आपल्या शिरस्त्राणात लपवून ठेवले आणि आपल्या अनुयायांना उद्देश्यून म्हणाला–"तुम्ही सर्व उभे राहून काय पहात आहां? हे सर्व दगड व खडक ढकला या सर्व दुष्टांवर आणि विवरात निघून या." त्यानंतर शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांकडे वळून पुजारी म्हणाला–"प्राणाचा मोह नसेल तर तुम्ही वृश्चिक द्वीपात येऊन मला भेटा. तेथे मी तुम्हांला महाशिथिलेश्वरीच्या चरणी बळी देईन. नंतर मी या ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात इम्यु जातीचे राज्य स्थापन करून त्यांचा राजा होईन."

"ऐकलीत ना त्याची वटवट तुम्ही? माझे अनुयायी खात्रीनेच त्याला कैद करतील." इम्यु कुलनायक म्हणाला.

शिखीमुख व विक्रम दोघांनी अजित आणि वीरभद्र दोघांना सावध केले आणि डोंगर चढू लागले. तेथे त्यांना इम्यु जातीचे लोक एका मोठ्या खड्यात भरलेले पाणी पहात उभे असलेले दिसले. पुजाऱ्याच्या अनुयायांनी त्या गुहेत प्रवेश केल्यावर दोन दगड बाजूला सारले, त्या बरोबर शेजारच्या तळ्यातले पाणी आले आणि गुहेच्या तोंडाजवळचा खड्डा तुडुंब भरला.

"हा मोठा वस्ताद दिसतो बरं का! पळून जाण्याची योजना त्याने पाहिल्यानेच करून ठेवली होती व आपल्याला गप्पा गोष्टीत गुंतवून ठेवले होते त्यान." एक इम्यु म्हणाला.

."त्याची सर्व लबाडी आम्हांला चांगली माहिती आहे. तुम्ही उगाच आपला वेळ फुकट घालवू नका. डोंगराच्या चारी बाजूला पसरून त्याला वेढा घाला आणि तो आपल्या साथीदारां-बरोबर कोठून बाहेर पडतो, हे पहा. नंतर दोघे तिघे

आम्हांला कळवायला या. बाकी सर्व त्याचा पाठलाग करा." विक्रम म्हणाला.

विक्रमने सांगितले त्या प्रमाणे सर्व इम्यु लोक डोंगराला वेढा देऊन उभे राहले. शिखीमुख व विक्रम डोंगरावरून खाली उतरून आले आणि त्यांनी इम्यु कुलनायकाला सर्व हकीगत समजावून सांगितली.

"म्हणजे तो दुष्ट आपल्या हातातून निसटून गेला म्हणावयाचा. पडक्या देवळापर्यंत जायची वाट त्याला ताडपत्राच्या आधारे कळेल. मग तुम्हांला काय वाटते? तेथे जाण्याची गरज वाटते का तुम्हांला?" इम्यु कुलनायकाने विचारले.

"पडक्या देवळाचा रस्ता माहीत असलेला तुमच्या जातीतला नांगसोम नावाचा नायक आहे ना, त्याला आमच्याबरोबर पाठवू शकलात तर आम्हांला तेथपर्यंत जाण्याची इच्छा आहे. पडक्या देवळातल्या सोन्याचांदीचा मोह आम्हांला थोडादेखील नाही. तेथे शिल्पकलेचे जे उत्कृष्ट नमूने आहेत ते घेऊन येण्याची आमची इच्छा आहे. या सर्वापेक्षा महत्वाची गोष्ट म्हणजे आमच्या स्वर्गवासी थोरल्या महाराजांची शेवटची इच्छा पुरी होईल आणि त्यांच्या आत्म्याला शांती मिळेल." शिखीमुख म्हणाला.

"चला, त्या महाराजांच्या समाधीचे दर्शनतर प्रथम करून घ्या. वृश्चिक द्वीपापर्यंत पोचण्यासाठी नावांची व्यवस्था कशी करावयाची याचा विचार रात्री स्वस्थपणे बसून करू." असे सांगून इम्यु कुलनायक शिखीमुख वगैरेंना त्याच्या पूर्वजांच्या समाधी ज्या जागी होत्या तेथे घेऊन गेला.

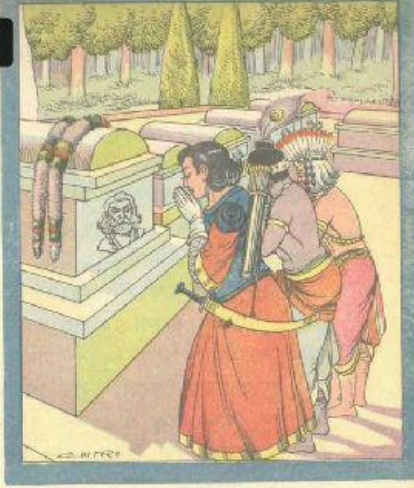
एका मोठ्या सपाट मैदानात दहा बारा उंच मोठ्या समाधी शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांना दिसल्या. प्रत्येक समाधीच्या दगडांवर अति सुंदर कोरीव काम केले होते. सर्वात मोठ्या समाधीजवळ जाऊन इम्यु कुलनायकाने श्रद्धा व भक्तिपूर्वक

प्रथम नमस्कार केला आणि म्हणाला— "विक्रम! हीच तुझ्या आजोबांची समाधी आहे. आमच्या इम्यु शिल्पकाराने त्याच्या समजुतीप्रमाणे व शक्तिप्रमाणे महाराजांचे रूप या समाधीवर कोरून काढण्याचा प्रयत्न केला आहे. तुला त्यांच्या रूपाची कल्पना असेलच."

विक्रमकेसरी समाधीवर कोरलेली त्याच्या आज्याची प्रतिमा ध्यानपूर्वक पहात थोडा उभा राहला व म्हणाला—"हे माझ्या आजोबांचे हुबेहूब रूप उतरले आहे, यात थोडीदेखील शंका नाही. मी त्यांना लहानपणी पाहिले होते. पण मला त्यांची मुखाकृती काल परवां पाहिल्यासारखी छान आठवते."

इम्यु नायकाच्या आज्ञेने एक जण काही हार घेऊन आला. विक्रम व शिखिमुख दोघांनी समावीवर त्या माळा वाहिल्या आणि नमस्कार केला. त्यानंतर सर्व गावाच्या मध्यभागी असलेल्या गोल कुटीत परतले. गोलकुटीजवळ लाल कुत्रा शिखीमुखला येऊन बिलगला. शिखीमुखने त्याला जवळ प्रेमाने ओढून कुरवाळले.

सर्वांनी दुपारचे खाणेपिणे करून घेतले व गप्पा मारीत बसले असतां दोघां इम्यूंनी

पुजारी पळून गेल्याचे सांगितले. पुष्कळ शोध केला तरी तो दिसला नाही, असे ही सांगितले.

"तो याच डोंगरात वटवाघळासारखा लपला असेल. काळोख पडल्यावरच तो बाहेर पडेल. तुम्ही डोळ्यात तेल घालून त्याच्यावर सतत नजर ठेवा." इम्यू नायकाने आज्ञा केली.

त्या दिवशी रात्री इम्यु कुलनायकाने आपल्या काही खास इम्यु प्रमुखांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांना वृश्चिक द्वीपावर पोंचविण्यासाठी दोन होडक्यांची व्यवस्था

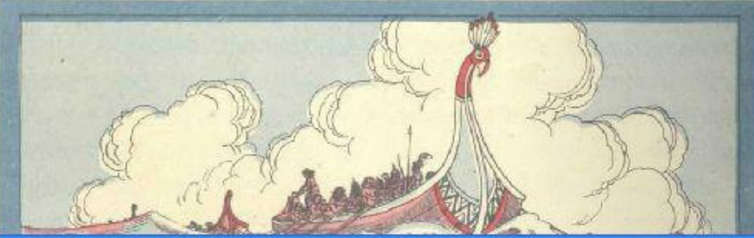
केली. एक नाव शिखीमुख व साथीदारांना नेण्यासाठी व दुसरी शिल्पकलेचे जे नमुने मिळतील ते आणण्यासाठी अशा दोन नावा ठरल्या. त्यांच्या पाठीमागून एक मोठी नाव त्यांच्याबरोबर मदतीसाठी इभ्यु अनुयायांना घेऊन जाण्यासाठी ठरली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी इभ्यु लोकांनी तिन्ही नावांची दुरुस्ती करून घेतली. नवीन कातडयांनी त्या शिवून काढल्या आणि दुपारपर्यंत निघण्याची तयारी झाली. शिखीमुख, विक्रम आणि अजित एका नावेत बसले. नांगसोम ज्या नावेत बसला होता त्या नावेत महिनाभर सर्वांना पुरेल एवढा शिधा भरला होता.

नांगसोमची नाव सर्वात पुढे, तिच्या पाठीमागून शिखीमुख वगैरेंची नाव व सर्वात शेवटी इभ्यु नायक व अनुयायांची मोठी नाव अशा तिन्ही नावा निघाल्या. पुढल्या दोन नावा नदीत दोन तीन कोस [illegible] नदीला मिळणाऱ्या उपनदीकडे वळल्या. काही वेळाने त्या नावा एका मोठ्या सरोवरात येऊन पोचल्या. त्यांना त्या सरोवरात लहान मोठी बेटे दिसत होती. त्या बेटावर मोठमोठी झाडे व पाणथळ प्रदेशात राहणारे पक्षी दिसत होते.

नांगसोमला त्या सर्व प्रदेशाची चांगली माहिती होती. तो आपल्या जातीच्या लोकांना घेऊन मासे धरायला त्या प्रदेशात अनेक वेळा आला होता. त्या सरोवरात मोठ मोठे मासे तर होतेच त्यांशिवाय तऱ्हेतऱ्हेचे इतर भयंकर प्राणी पण होते. वृश्चिक द्वीपापर्यंत जायच्या वाटेवर अनेक बेटे होती.

जे नावाडी वल्हवीत होते त्यांना पाण्यात चारही बाजूला मोठमोठ्या मगरी व देवमाशासारखे मोठ मोठे मासे त्यांच्या नावांचा पाठलाग करीत येत असलेले दिसले.

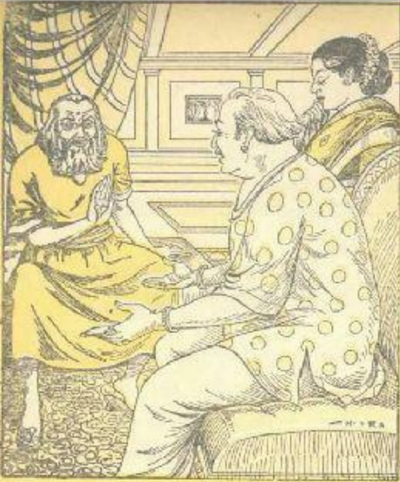

निर्भय

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडा जवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तुझा दृढ निश्चय वाखाणण्यासारखा आहे. परंतु मणिभद्रासारखा निर्भय व दृढनिश्चयी पण एका लहानशा गोष्टीसाठी आपल्या निश्चया-पासून ढळला. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो, ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

गिरिव्रजपुर नावाच्या गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याच्या मुलाचे नाव मणिभद्र असे होते. लहानपणापासून त्याला भयभीती नावाची वस्तूच माहीत नव्हती. बापाला वाटे की मोठा झाल्यावर कळू लागेल सर्व. परंतु तो मोठा होत गेला तसतसा धोका असेल नेमका तिथेच तो जाई.

वेताळाच्या गोष्टी

कोणी विचारले की कायरे तुला भीती वाटत नाही का, की तो विचारी–"भीती! म्हणजे हो काय?"

मणिभद्राचे आई वडील मुलाच्या या निर्भयपणालाच भिऊ लागले. कारण धोक्याचे भय नसणारी व्यक्ती कधी कधी चुकून धोक्यात सापडते.

एकदा एका म्हाताऱ्याने मणिभद्राच्या आईवडिलांना सुचविले की मुलाच्या बाबतीत तुम्ही इतकी काळजी करीत बसण्याचे कारण नाही. काळजी केल्याने का त्याच्या स्वभावात बदल होणार आहे? हळूहळू तो स्वतःच सावध होईल.

तरुण वयात आल्यावर मणिभद्राच्या मनात देशाटन करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याला वाटे की या जगात निरनिराळ्या प्रकारचे प्रसंग मनुष्याला अनुभवायला मिळतात. त्या सर्वांना तोंड देण्याची शक्ति मनुष्यात असली पाहिजे. म्हणून तो वडिलांची परवानगी घेऊन व एका नोकराला बरोबर मदतीला घेऊन देशाटनास निघाला.

नवनवीन गावे पहात व निरनिराळ्या प्रकारचे अनुभव घेत दोघे फिरत होते. मणिभद्राला बरेच लोक ओळखू लागले.

फिरत फिरत दोघे एका मोठ्या गावी येऊन पोचले. ते एक व्यापाराचे केंद्र होते आणि एक मोठे तीर्थक्षेत्र पण होते. मणिभद्र त्या गावी येऊन पोचला त्यावेळी गावात यात्रेकरूंची व व्यापाऱ्यांची मोठी गर्दी होती. म्हणून धर्मशाळेत किंवा इतर कोठे मणिभद्राला उतरण्यासाठी जागा मिळाली नाही. गावाच्या टोकाला एक वाडा रिकामा असल्याचे व घरमालक ते घर सोडून गावात एका जागी येऊन रहात असल्याचे त्याला कळले.

मणिभद्र त्या घराच्या मालकिणीला भेटण्यासाठी गावात तिच्या घरी आला. तेव्हां घरमालक मरण पावल्यावर त्याची बायको व मुलगी दोघी गावात येऊन राहू लागल्या होत्या.

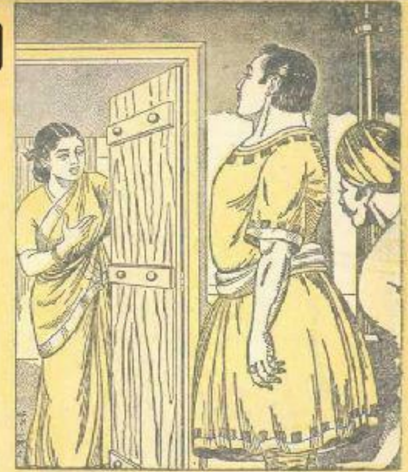
मणिभद्राने मालकिणीला भेटून विचारले–"बाईसाहेब, मी या गावी काही दिवस रहाण्यासाठी परगावाहून आलो आहे. गावाबाहेर आपले घर रिकामे आहे, असे ऐकतो. त्या घरात काही दिवस रहायला मला परवानगी देता का?"

"हे पहा त्या घरात रहायला लोक भितात. तुम्हांला हरकत नसेल तर खुशाल रहा." घर मालकीण म्हणाली.

मणिभद्र आपल्या नोकराला बरोबर घेऊन त्या घरी आला. वाड्याची झाडलोट करवून घेऊन त्यात त्याने त्या दिवशी सैपाक पण करवून घेतला आणि जेवणखाण आटोपून झोपला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास काहीतरी खुडबुड ऐकून मणिभद्राची झोप मोडली. आवाजाकडे जास्त लक्ष देऊन तो ऐकू लागला. तेव्हां त्याला छपरातून कोणी बोलल्याचे कळले. त्याच्या कानावर हे शब्द पडले–"वरून खाली पडलो तर तू काय करशील?"

"मी काय करणार? काही नाही! खुशाल पड." मणिभद्र निधडक पणे म्हणाला.

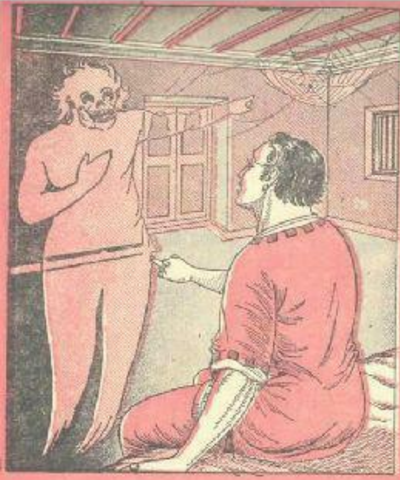

"कोठे पडू? हळूच पडू की तुकडे तुकडे होऊन पडू?" पुन्हां प्रश्न कानी पडला.

"तू धूळ होऊन पडलास तरी मला हरकत नाही." मणिभद्राने उत्तर दिले.

मणिभद्राचे उत्तर आल्याबरोबर माणसाचा एक पाय खाली येऊन पडला. त्यानंतर दुसरा पाय व त्याच्या पाठोपाठ एकेक करून हात, डोके असे शरिराचे अवयव येऊन मणिभद्राच्या चारी बाजूला पडले.

मणिभद्र तिळमात्र घाबरला नाही. तो निर्भीकपणे म्हणाला–"आता पुरे कर आपला हा खेळ! तू आपले सर्व तुकडे

एकाला एक जोडून माझ्या समोर उभा रहा आणि मला हे सांग तू या घरात असा कां राहतो आहेस आणि घरातल्या माणसांना असा त्रास कां देतो आहेस?"

मणिभद्राने तो प्रश्न विचारल्याबरोबर पाहतां पाहतां शरिराचे अवयव जोडले गेले आणि एक मनुष्याकृती त्याच्या डोळ्या-समोर उभी राहली. ती आकृती रूक्ष आवाजात मणिभद्राला म्हणाली—"मी या घराचा मालक आहे. मी जिवंत असतांनाच एका गृहस्थाचा जमीन जुमला गडप केला. मी जे काम केले ते खरोखरच दुष्टपणाचे होते. तो जमीन जुमला माझ्या बायकोने त्याला परत केला तरच मला या स्थितीतून मोक्ष मिळेल. तू जाऊन माझ्या बायकोला समजावून सांग आणि मला या लाजिरवाण्या आयुष्यातून वांचव."

मणिभद्राने त्या भुताला त्याला हवे होते ते वचन दिले तेव्हां ते भूत अदृश्य झाले. उजाडताच मणिभद्र घर मालकिणीच्या घरी गेला. उजाडतांच मणिभद्राला घरी आलेला पाहून रात्री काहीतरी अघटित घडले असावे असे मालकिणीला वाटले. परंतु मणिभद्र घाबरलेला नसून त्याने पतीच्या आत्म्याला शांती मिळण्यास मार्ग काढला असून तो मृतपतीचा निरोप घेऊन आल्याचे कळल्यावर तिला आनंदच झाला.

"त्या वाड्यात माझे मृत पती भूत होऊन रहात होते. त्यांनी ज्या माणसा-विषयी तुम्हांला सांगितले त्याला मी चांगला ओळखते. बिचारा गरिबीत आयुष्य कंठीत आहे. मी त्यांचा जमीनजुमला परत करते. तुम्ही खरोखरच कोणीतरी धाडसी व दिसता आहां. त्यांचा आत्मा इतके दिवस कां अडकून होता हे मला कळले नव्हते. तुमच्या कृपेने आज माझ्या पतीचा उद्धार होण्यास मार्ग निघाला. मी तुमच्या या [illegible] आपल्या मुलीचे लग्न तुमच्या बरोबर करून द्यावे म्हणते. तुम्ही घरजांवाई होऊन आम्हांला सुखी करावे." मालकीण म्हणाली.

मालकिणीची मुलगी तशी सुंदर व हुशार होती. परंतु मणिभद्राच्या मनात साहसाची कामे करीत राहण्याची इच्छा फार होती. एका जागी डांबून राहणे त्याला आवडत नव्हते. म्हणून तो म्हणाला—"क्षमा करा! एकाच जागी फार दिवस राहणे मला आवडत नाही. नेहमी संकटात उडी घेण्यातच मला आनंद वाटतो. म्हणून मी आजन्म ब्रह्मचारी राहण्याचे मनाशी ठरविले आहे."

मालकिणीच्या मुलीजवळ दोन कबूतरे होती. तिने त्या कबुतरांचा पिंजरा कबूतरां-सकट आठवण म्हणून मणिभद्राला दिला.

मायलेकींचा निरोप घेऊन मणिभद्र आपल्या नोकराबरोबर त्या गावाहून निघाला. दुपारच्या सुमारास दोघे एका वनात येऊन पोचले आणि एका झाडाखाली आराम करण्यासाठी बसले. तेव्हां मणि-भद्राचा नोकर आपल्या धन्याला म्हणाला—"ही कबूतरे पिंजऱ्याबाहेर पडून जाण्या-साठी कशी धडपडत आहेत पहा. त्यांना बरोबर न्यायची गरजच काय?"

"बरोबर आहे, तू म्हणतोस ते!" असे म्हणत मणिभद्राने पिजऱ्याचे दार उघडले. लगेच दोन्ही कबूतरे बाहेर उडून गेली. त्यांच्या पंखाचा फडफड आवाज ऐकून मणिभद्राला कां कोणास ठाऊक, भीती वाटली. त्याच्या मनात एकदम बदल झाला. देशाटन व साहसाची कामे करण्याची इच्छा विरून गेली. तो त्या ओसाड वाड्याच्या मालकिणीच्या घरी परत आला. तिच्या मुलीशी लग्न करून घेऊन तो तिच्याचकडे कायमचा राहू लागला. मणिभद्राच्या मनात झालेला हा बदल पाहून त्याच्या बापाला पण आनंद झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! मोठमोठी साहसाची कामे करणारा मणिभद्र कबूतरांना पाहून कसा कां भ्याला? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला– "मनुष्याला फक्त संकटांचेच किंवा धोक्याचेच भय वाटते, अशी समजूत करून घेणे चुकीचे आहे. केव्हां केव्हां मोठमोठे शूर योद्धे सुद्धा अगदी सामान्य स्थितीत भितात. ज्याला भीती ही काय वस्तु आहे हे माहीत नाही तो मोठमोठ्या संकटांना तोंड देऊ शकतो. तोच मनुष्य अनपेक्षित संकटाची कल्पना करून भितो. हेच पहा, कबूतरे स्वभावाने गरीब असतात. परंतु त्याच्या पंखांचा आवाज मात्र भयंकर असतो. एका गरीब प्राण्याच्या पंखातून एकदम निघालेला भयंकर आवाज पाहून मणिभद्र घाबरला."

राजाचे मौन अशातऱ्हेने भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व जाऊन झाडाला पुन्हा लोंबकळू लागला. (कल्पित)

देवी की डाकीण

गांधार देशात एक नदी होती. असे सांगतात की दरवर्षी ती नदी चाळीस लोकांचा बळी घेत असे. नदीच्या काठी फिरणारे, नदी पार करून जाणारे किंवा नदीत स्नानाला येणारे लोक एकाएकी नदीला पूर येई आणि त्यात बुडून मरत. कधी कधी लोक पुलावरून नदी पार करून जात असतां मध्येच पूल मोडून जाई आणि नदी त्यांना गिळून टाकी. म्हणून त्या नदीला लोक डाकीण असे म्हणत.

ती नदी दरवर्षी चाळीस जणांचा बळी घेत असली तरी तीच नदी गांधार देशाच्या पीक पाण्याला मुख्य आधार होती. पाणी अडवून लोक कालवे व पाट काढून शेताला पाणी नेत. त्या नदीच्या पाण्याने जागोजागी लहान मोठी तळीं भरत व वर्षभर नदीचे पाणी वाळून गेले तरी शेताला पाण्याचा पुरवठा होत राही. म्हणून लोक त्या नदीला देवी पण मानीत.

एकदा गांधार देशाच्या गादीवर गिरि-वर्मा नांवाचा राजा राज्य करू लागला. त्याला नदी चाळीस लोकांचा बळी दरवर्षी घेते ही गोष्ट आवडली नाही. म्हणून त्याने नदीत कोणी स्नान करू नये असा हुकूम काढला. त्याने असादेखील हुकूम काढला की नदीच्या काठी कोणी घर बांधू नये की नदी पार करून जाऊ नये. प्रजा राजभक्त होती. म्हणून ती राजाज्ञेबाहेर वागत नसे. म्हणून प्रजेने या राजाज्ञेचे डोळे मिटून पालन केले. त्यामुळे दोन वर्षे नदीत बुडून कोणी मेला नाही.

तिसऱ्या वर्षी नदी पूर्णपणे आटून गेली. डोंगरावर पाऊस पडला, परंतु नदीत पाण्याचा एकही थेंब नव्हता. उन्हाळ्यात डोंगरावरचे बरफ वितळले आणि नद्यांना

पूर आले, परंतु गांधार देशातल्या नदीला पाणी आले नाही.

चवथ्या वर्षी नदीच्या काठची सर्व तळी अटून गेली. शेते पाण्याच्या अभावी वाळून चालली. प्यायलादेखील पाणी मिळेनासे झाले. एका काळी हिरवी गार दिसणारी शेते ओसाड दिसू लागली. धुळीचे लोट आकाशापर्यंत उठू लागले.

भयंकर दुष्काळ पडला. राजा गिरिवर्मा घाबरून गेला. तो आपल्या अनुयायां-बरोबर नदीला पाणी कां नाही हे पाहण्या-साठी निघाला. डाकिनी नदीचा उगम एका उंच डोंगरात होता. नदी मैदानात ज्या जागी उतरे त्या जागी नदीच्या वाटेवर मधोमध एक मोठा खडक आडवा येऊन पडला होता व नदीचे पाणी यायला वाटच नव्हती. तो खडक बाजूला सारल्यास नदी पुन्हा वाहू लागेल असे राजाला वाटले. परंतु डोंगरासारख्या एवढ्या मोठ्या खडकाला कोण बाजूला सारणार?

राजाबरोबर त्याचे मंत्री व अनुयायी होते. प्रधान राजाला म्हणाला—"महाराज! हा दगड येथे आणून उभा करण्याची किंवा या दगडाला बाजूला सरकवण्याची शक्ती मनुष्य प्राण्यात असणेच शक्य नाही. हे डाकीण देवीला शक्य आहे. तुम्ही त्या

बाजूला सरेल व पुन्हां नदीचा प्रवाह पूर्वीसारखा चालू होईल."

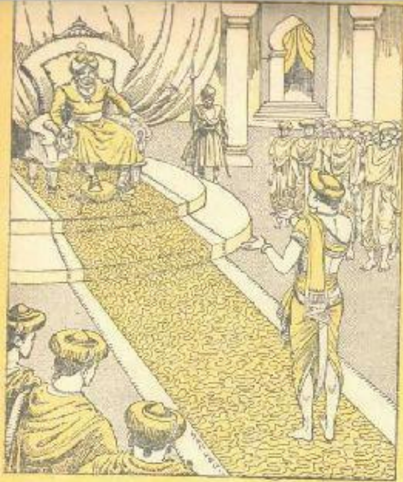
गिरिवर्मा राजाने एकट्याने डोंगरावर चढून देवीला वंदन करून प्रार्थना केली—"हे नदी माते! तू पाहिजे तर माझा बळी घे. मला तो मान्य आहे. पण माझी एक प्रार्थना स्वीकार कर, आमचा हा शस्यश्यामल देश एक ओसाड मैदान होऊ पहात आहे. तो वांचव. लोक उपाशी मेले तर तुला तरी काय मिळणार?"

त्या नंतर राजा त्याच जागी आराम करण्यासाठी पडला तर त्याला झोप लागली व त्याला एक स्वप्न पडले—"हे राजा! मी पुन्हां तुझ्या देशात पाऊल ठेवू म्हणतोस तर ते मी मान्य करते, पण सामान्य जनांचा बळी घेऊन माझी भूक भागणार नाही. तू या खेपेस चाळीस विद्वान मंडळींचा बळी माझ्या चरणी वाहला पाहिजेस." असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

राजाची झोप मोडली. देवीची ती भयंकर इच्छा ऐकून राजा घाबरून गेला. आजपर्यंत राजाने आज्ञा काढून बळी होऊ न देण्याची काळजी बाळगली होती. अधिकाराचा वापर त्याने त्यासाठी केला

होता. आज त्याच अधिकाराचा उपयोग चाळीस पंडितांचा बळी देण्यास करणे कसे काय योग्य होईल?

तोच विचार करीत राजा राजधानीस परतला. त्याने राज्यातल्या श्रेष्ठ पंडितांना बोलावून आणण्यास मंत्र्यांना आज्ञा केली. राजाज्ञेप्रमाणे तिसऱ्या दिवशी मोठमोठे पंडित हजर झाले. राजाने मोजून पाहिले ते एक्केचाळीस होते. पण त्याला आवश्यकता फक्त चाळीस पंडितांची होती. एक जास्त होता.

राजा पंडितांना म्हणाला—"विद्वत्जन हो! आपणां सर्वांस विदितच आहे की डाकिणी नदी अटल्यामुळे देशात दुष्काळ पडला आहे. मी नदी मातेला वंदन करून प्रार्थना केल्यावर नदीने मला वरदान दिले आहे. चाळीस पंडितांचा बळी तिच्या चरणी वाहल्यास तिची धारा पुन्हा पहिल्यासारखी वाहू लागेल. देशासाठी आपला बळी जाण्यास तुमच्या पैकी कोणी तयार झाल्यास प्रजेवर तुमचे फार उपकार होतील."

राजाने एकाही पंडिताला स्वतःचा बळी देण्यास आज्ञा केली नाही. राजा म्हणाला ते ऐकून सर्व पंडितांचे चेहरे पांढरे फट्ट पडले. नंतर प्रत्येक जण एकेक करून काही तरी सबब सांगून स्वतःचा जीव वांचविण्याचा प्रयत्न करू लागला.

"मी स्वतःचा बळी द्यायला तयार आहे, परंतु माझी मुले लहान आहेत. माझ्या शिवाय ती पोरगी अनाथ होतील." एक पंडित म्हणाला.

"माझा विवाह नुकताच झाला आहे. माझी बायको गरोदर आहे आणि......" दुसरा म्हणाला.

अशा तऱ्हेने प्रत्येक जण एक न एक सबब सांगू लागला. स्वतःचे बलिदान करायला एक देखील तयार झाला

एक पंडित म्हणाला—"महाराज! मी स्वतःचा बळी द्यायला तयार आहे. आपण नदीमातेजवळ नम्रपणे माझ्या वतीने विनंती करावी, माझ्या एकट्याचा बळी घेऊन तिने तृप्त व्हावे. कदाचित आपणां सर्वांवर देवीची कृपा होईल."

राजाने त्या विद्वानाला वांकून नमस्कार केला आणि म्हणाला—"विद्वत्वर! आपली प्रार्थना स्वीकार. नदीमाता पर्वतावरून उतरून खाली आली तर आपली कीर्ती अजरामर होईल. व्हा पुढें!"

भगीरथ शर्मा पर्वत चढू लागले. त्यांच्या बरोबर शिष्टाचारासाठी म्हणून इतर पंडित सुद्धा निरोप द्यायला निघाले. डोंगराजवळ पोचल्यावर इतर पंडित पायथ्याजवळच थांबले आणि एकटे भगीरथ शर्मा टेकडीवर चढू लागले.

खाली उभे राहून चाळीस विद्वानांनी वर टेकडीकडे पाहिले. एक मोठा खडक नदीत मधोमध पडलेला दिसला. भगीरथ शर्मा आता एकटे काय करणार? नदी त्यांची प्रार्थना स्वीकारील का? एकट्याचा बळी घेऊन नदीचा अंतरात्मा तृप्त होईल का? इत्यादी गोष्टीवर सर्व पंडित आपसात बोलत होते.

इतक्यात डोंगरावर कडा तुटून पडावा असा भयंकर आवाज झाला. तो आवाज वाढत गेला आणि तो खडक जागचा हलला. गडगडत खाली येत तो भयंकर शिलाखंड पंडित खाली उभे होते त्यांच्यावर येऊन आदळला. चाळीस पंडितांपैकी एकही वांचला नाही. भगीरथ शर्मा सकुशल डोंगर उतरून खाली आला.

डाकिनी नदी पुन्हा पहिल्यासारखी वाहू लागली. लोकांनी नदीची पूजा केली. राजाने मृत पंडितांच्या कुटुंबाच्या उदर निर्वाहाची व्यवस्था करून दिली.

विदूषक

एका राजाने एक विदूषक नेमायचे ठरवून उमेदवारांनी दरबारात विशिष्ट दिवशी हजर रहावे अशी दवंडी पिटविली. शेकडो विदूषक हजर झाले.

राजाने त्या सर्वांना सुरवातीला सांगितले की तुमच्या पैकी जो कोणी स्वतः न हसता दुसऱ्यांना हसवू शकेल तोच खरा विदूषक.

एकेकाने पुढे येऊन आपापला विनोद प्रस्तुत केला. त्या चढाओढीत भाग घेणारेच श्रोते पण होते. म्हणून त्यांच्या पैकी एक जणदेखील हसला नाही.

सर्वात शेवटी एक गिड्डा मनुष्य उठला. सर्व चकित मुद्रेने त्याच्या कडे पाहू लागले. तो काहीच बोलला नाही. सर्वांकडे नुसता पहात उभा राहला. तो काय करतो आहे हे कोणालाच कळले नाही. त्याच्या त्या विचित्र वागण्या बद्दल राजाला राग येईल असेच सर्वांना वाटू लागले.

तेव्हां दरबाऱ्यांपैकी एक जण म्हणाला—"वा रे वा! तुमचा विनोद अप्रतिम आहे खरा! आतां जाऊन बसा आपल्या जागेवर!" गिड्डा मुकाट्याने आपल्या जागेवर जाऊन बसला. राजा खदखदा हसू लागला. लगेच सर्व मोठ्याने हसू लागले. शेवटी राजाने त्या गिड्ड्या माणसालाच विदूषकाच्या पदावर नेमले.

कुरूप नवरी मुलगी

फार प्राचीन काळी एक महा पराक्रमी राजा होता. त्याला एकुलती एक मुलगी होती. ती दिसायला कुरूप होती. परंतु बापाला ती अपूर्व सुंदरी वाटे. कारण मुलीवर बापाचे फार प्रेम होते. बाप तिला सुंदर म्हणे, म्हणून तिला ती अप्सरेसारखी सुंदर आहे असे वाटे. राजाच्या म्हणण्या विरुद्ध बोलण्याची कोण छाती करणार? म्हणून सर्व राजकन्येच्या सौंदर्याची वाखाणणी करीत.

हळूहळू विवाह योग्य वय आले तेव्हां बापाने मुलीचे लग्न करून देण्याचे ठरविले. त्याने एका दूर देशाच्या राजकुमाराची मुलीसाठी निवड करून लग्न ठरविले. तो राजकुमार हुशार व सुशील होता. त्याच्या बापाने हा संबंध ठरवितांना मुलीच्या रूपाकडे लक्ष देऊन आपली संमती दिली होती असे नसून काही तरी राजकीय कारणास्तव त्याने आपल्या मुलाकडून होकार मिळविला होता. राजकुमाराने वडिलांनी ठरविलेला संबंध तो त्याच्या हिताचाच असणार असा विचार करून होकार दिला होता.

परंतु त्याने मुलीला प्रत्यक्ष पाहिले तेव्हां त्याचा भ्रमनिरास झाला. तिच्या शेजारी बसण्यास किंवा उभे राहण्यास ही त्याला लाज वाटू लागली. राजाने त्याला विचारले "काय रे राजकन्येबरोबर चार चौघात बसायला संकोच करतोस होय?"

तो म्हणाला—"नाही तिचे स्वर्गीय सौंदर्य पाहून माझे डोळे दिपून गेले आहेत. हिच्या समोर आपण फिक्के पडू की काय असे वाटते मला."

"अरे त्यात काय? ही तुझी पत्नी होणार. असा संकोच करू लागलास तर कसे चालेल?" राजाने विचारले.

"इतक्या सुंदर मुलीशी लग्न करण्यास मन धजत नाही. तिच्यासमोर मला उभी

केलीत किंवा बसविलेत तर तिला नाही का कमी पणा वाटणार?" मुलाने औपरोधिकपणे विचारले.

लग्नाच्या ऐन प्रसंगी मुलाचे असे वागणे राजाला आवडले नाही. त्याला भयंकर राग आला. परंतु राजकन्या आपल्या वडिलांजवळ येऊन त्यांना म्हणाली–"जर राजकुमारांना ते स्वतः माझ्या सौन्दर्या योग्य नाहीत असे वाटत असेल तर मी एका पंडिताबरोबर लग्न करीन."

ते ऐकून राजा आपल्या दरबारातल्या एका पंडिताला बोलावून म्हणाला–"तुमच्या सारखा विद्वान आमच्या राज्यात दुसरा कोणी नाही. म्हणून मी तुमच्या बरोबरच राजकन्येचा विवाह करून देणार आहे."

तो पंडित राजा समोर हात जोडून म्हणाला–"महाराज! असे कसे होईल? माझा विवाह या पूर्वीच झालेला आहे. मला मुलेबाळे आहेत. मी एक कुलीन ब्राह्मण आहे. जातीबाहेर हे लग्न करणे इष्ट नाही व त्यात आपला पण गौरव नाही."

मंत्री म्हणाला–"पंडितवर, शास्त्रात ब्राह्मणाला चार वर्णांपैकी कोणत्याही जाती-च्या मुलीशी लग्न करण्यास अधिकार आहे, असे सांगितले आहे. बोला, याला तुमचे काय उत्तर आहे?" "राजकुमारीची इच्छा एका पंडिताशीच लग्न करण्याची आहे. तिची इच्छा म्हणजे माझी आज्ञा, समजा. राजाज्ञेचा भंग करता कामा नये." राजा म्हणाला.

"महाराज! मला हे लग्न करणे शक्य नाही. राजाज्ञेचे उल्लंघन केल्याबद्दल आपण मला जो दंड देणार असाल, द्यावा. मी तो भोगण्यास तयार आहे." पंडित म्हणाला.

"उद्या उजाडण्यापूर्वी तू माझ्या राज्याच्या वेशीबाहेर निघून गेले पाहिजे, ही शिक्षा मी तुला करतो." राजा म्हणाला.

राजकुमाराने पाहिले की पंडितावर फार मोठा प्रसंग आला आहे. आणखी कोणावर तोच प्रसंग ओढवणार नाही कशावरून? असा विचार करून तो म्हणाला–"महाराज! राजकन्येचा विवाह झाला पाहिजे व होईलच. या साठी मी एक उपाय सुचवितो. आवडल्यास आपण करावा."

"बोल, ऐकू तर दे." राजा म्हणाला.

"क्षत्रियांना निमंत्रणे पाठवावी की राजकन्येच्या विवाहासाठी स्वयंवर रचण्यात आले आहे. द्वंद्व युद्धात सर्वश्रेष्ठ ठरेल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल. मी देखील त्या स्पर्धेत भाग घेईन." राजकुमार म्हणाला.

राजाला तो उपाय पसंत पडला. त्याने राजधानीतल्या सर्व क्षत्रिय तरुणांना

निमंत्रणे पाठविली आणि द्वंद्वयुद्धाची व्यवस्था केली. सर्व क्षत्रिय तरुणमंडळी द्वंद्वयुद्धात भाग घेण्यास हजर झाली. बराच वेळ द्वंद्वयुद्धे होत राहली. पण एक देखील तरुण जखमी झाला नाही की हारला नाही.

हे पाहून राजा म्हणाला–"तुमच्या पैकी सर्वात प्रथम जो जखमी होईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल."

द्वंद्वयुद्ध जोरजोराने सुरू झाले. प्रत्येक जण आपल्या प्रतिद्वंद्वयाला जखमी करण्याचा प्रयत्न करू लागला. एका क्षणार्धात सर्व थोडेफार जखमी झाले. म्हणून प्रथम कोण जखमी झाला हे कळणे शक्य झाले नाही. प्रत्येक जण आपला प्रति द्वंद्वीच पहिल्याने जखमी झाल्याचे सांगू लागला.

ते दृश्य पाहून राजकन्या म्हणाली– "बाबा! माझ्या सौंदर्याची भीती वाटणाऱ्या त्या पेक्षा अविवाहित राहणे मला जास्त बरे वाटेल."

त्याच वेळी दरबारी संगीताचार्याचा आवाज ऐकू आला. तो म्हणाला– "महाराज! माझी एक विनंती आहे."

"बोला, काय विनंती आहे तुमची?" राजाने संतापाने विचारले.

"मी जन्मांध आहे. अविवाहित आहे. राजकन्येचे सौंदर्य पाहून खूष होण्याचे किंवा घाबरण्याचे कारणच नाही. म्हणून माझ्याशी राजकन्येचा विवाह करून देऊन माझा उद्धार करावा. आपल्याला मोठे पुण्य लागेल."

राजकुमारी त्या जन्मांध गायकाशी विवाहास तयार झाली. राजाने दोघांच्या लग्नास संमती देऊन दोघांचे लग्न करून दिले आणि त्या अंध गायकालाच आपला उत्तराधिकारी म्हणून नेमले.

गर्वाचे फळ

पुरुषपूरच्या राजाला सौदामिनी नावाची एक मुलगी होती. एकुलत्या एका मुलीचे लाड व कोडकौतुक पण होई. ती दिसायला सुंदर होती. म्हणून ती स्वभावाने थोडी हट्टी व गर्विष्ठ पण होत गेली.

सौदामिनीला अठरावे वर्ष लागले तेव्हां राजाने तिचे लग्न करून देण्याचे ठरवून अनेक राज्यांच्या राजकुमारांना पाहिले व शेवटी मणिपूरचा राजकुमार चित्राश्व हा आपल्या मुलीला योग्य वर होईल असे ठरविले. वरवधूने परस्परांची पसंती सांगावी या हेतूने राजाने चित्राश्वाला पुरुषपुर येऊन काही दिवस राहण्यास निमंत्रण पाठविले. त्याप्रमाणे चित्राश्व पुरुषपूरला येऊन राहला व दोघां वधुवरांच्या पसंतीनेच लग्न ठरले.

परंतु राजाची इच्छा पुरी झाली नाही. कारण राजकन्येने आपल्या गर्विष्ठपणाने चित्राश्वाचा अपमान केला. चित्राश्व तिला म्हणाला–"तुला इतका जो गर्व आहे तो केव्हां तरी उतरेल. तुला स्वतःच्या पोटासाठी परक्यासमोर हात पसरावा लागेल, घाणरडे पाणी प्यावे लागेल आणि खडबडीत जमिनीवर झोपावे लागेल." असे सांगून राजकुमार आपल्या साथी मित्रांबरोबर स्वदेशी निघून गेला.

लाडात वाढलेल्या सौदामिनीला वाटत होते की वडील तिचीच बाजू घेऊन चित्राश्वाला दोष देतील. पण तिचा अंदाज चुकला. राजाने तिच्या मूर्खपणाची निंदा केली म्हणाला–"तुझ्यामुळे माझी मान आज खाली झाली. अशी मुलगी असून नसून सारखीच! तू चालती हो माझ्या घरातून. तुला माझ्या राज्यात कोठे ही रहायला परवानगी नाही." असे सांगून राजाने शिपायांना सांगून सौदामिनीला राज्याच्या हद्दीबाहेर पाठवून दिले.

श्री अरविंद प.

सौदामिनी एका झाडाखाली बसून आपल्या मूर्खपणाबद्दल पश्चात्ताप करून रडू लागली. आपल्या हातून तशीच मोठी चूक घडली आहे. ठेच लागल्यावर मनुष्याला ज्ञानबोध होतो या नियमाप्रमाणे सौदामिनीचे डोळे उघडले.

सौदामिनी झाडाखाली रडत बसली असता एका म्हाताऱ्याने जवळ येऊन विचारले–"मुली! कां ग रडते आहेस? कोण तू? येथे एकटी कशी?"

वडीलधाऱ्यांविषयी किंचित् देखील मनात आदर न बाळगणाऱ्या सौदामिनीला त्या म्हाताऱ्याला पाहून देव पावल्यासारखा आनंद वाटला. तिने सर्व खरेखरे सांगून आपलीच चूक असल्याचे कबूल केले.

"मोठमोठ्या राजपुरुषांना आणि थोर संतांना देखील वाईट दिवस येतात. घाबरू नकोस. मी आपल्या गावी जातो आहे, तुला हरकत नसेल तर चल माझ्या-बरोबर," म्हातारा म्हणाला.

सौदामिनी आनंदाने त्या म्हाताऱ्या बरोबर जायला तयार झाली. परंतु तिला पायी चालायची संवय नव्हती. थोडे अंतर चालून गेल्यावर तिचे पाय दुखू लागले. म्हातारा तिला धीर देत होता व हळूहळू चालण्यास सांगत होता. सौदामिनीला त्या म्हाताऱ्यासारखा दयाळू मनुष्य दुनियेत कोठे मिळणार नाही असे वाटू लागले.

सौदामिनीला भूक लागली तेव्हां म्हाताऱ्याने उपरण्यात बांधून ठेवलेले गूळ-पोहे तिला खायला दिले. ते खात असता सौदामिनीला रडू कोसळले. ते पाहून म्हातारा सहानुभूतीच्या स्वरात म्हणाला–"मुली! माणसाला भूक लागली की जे खावे लागते. भुकेला आंबटगोड, तिखटकडू काही कळत नाही."

तिला थोड्या वेळाने तहान लागली. शेजारच्या डबक्यात पाणी होते. पण तिला ते पाणी प्यावेसे वाटेना.

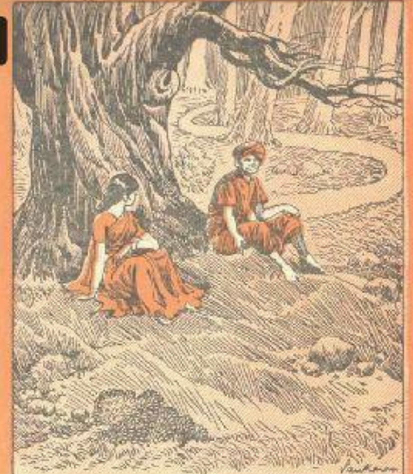
"तुला तेवढी तहान लागली नसेल तर थोडावेळ थांब. आपण पुढे जाऊ. बरेंसे पाणी मिळाले की पी." म्हातारा म्हणाला.

"तहान कां नाही? घशाला कोरड पडली आहे." सौदामिनी म्हणाली.

"तरमग हेच पाणी प्यावे लागणार, मुली!" म्हातारा म्हणाला.

सौदामिनीला तेच पाणी प्यावे लागले.

पायी चालत असता ती अगदी दमून गेली आणि तिला झोप आली. म्हणाली–"आजोबा! झोपावेसे वाटते."

त्या दिवशी रात्री सौदामिनीला झाडाखाली झोपावे लागले. जागा खडबडीत होती तरी तिला छान झोप लागली.

अशातऱ्हेने दोघे दोन तीन दिवस पायी प्रवास करीत मणिपूरच्या राज्यात येऊन पोंचले. म्हातारा तिला म्हणाला–"मुली, तुला जास्त दूर चालवणार नाही. आपण याच देशात राहून काही तरी कामधंदा करून पोटापाण्याला मार्ग काढू. तुला काही काय बीम येते का?" म्हाताऱ्याने सौदामिनीला विचारले.

"मला फक्त कशीदा काढता येतो. त्या कलेचा मी चांगला अभ्यास केला आहे

व मला त्या कलेत चांगले प्राविण्य मिळाले आहे," सौदामिनी म्हणाली.

तो म्हातारा सौदामिनीला राजवाड्यात घेऊन गेला. त्याने, तिला कोणते काम देता येईल याविषयीं अंतःपुरातील स्त्रियांचा सल्ला घेतला. व नंतर बाहेर येऊन तिला म्हणाला–"तुला पाहिजे असेल तर येथे काम मिळू शकेल."

सौदामिनी दासी म्हणून अंतःपुरात रहायला कबूल झाली. राजवाड्यात तिला काम करावे लागे व गुरांच्या गोठ्यात तिला रहावे लागे. तेथेच म्हातारा पण राहू लागला. तिला कोणी ओळखले नाही.

पहिल्यादिवशी सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत तिला काम करावे लागले. दोन्ही वेळे तिला राजवाड्यातल्या इतर नोकरांबरोबर जेवायला मिळाले. ती दिवसभर काम करून झोपडीत परत आली. म्हातारा निराश होऊन एकटा बसलेला तिला दिसला. "जेवलात का आजोबा? दिवसभर काय करीत होता?" तिने म्हाताऱ्याला विचारले.

"कामाच्या शोधार्थ मी दिवसभर हिंडत होतो. म्हाताऱ्याला काम कोण देणार? मला खायला प्यायला काही मिळाले नाही." म्हातारा म्हणाला.

सौदामिनीला [illegible] त्या वेळी तिला आई बाप, बंधु बांधव असा सर्व काही तो एकटाच होता. म्हणून दुसऱ्या दिवशी जेवणा घेऊन तिने घरी जायचा विचार केला. परंतु तिला घरी जायला कोणी परवानगी दिली नाही. त्या दिवशी रात्री घरी घेऊन जाण्यासाठी तिने सर्वांची नजर चुकवून तिला मिळालेल्या अन्नातले थोडे राखून बाजूला काढून ठेवले होते. ते एका दासीने पाहिले व राजमातेला जाऊन सांगितले.

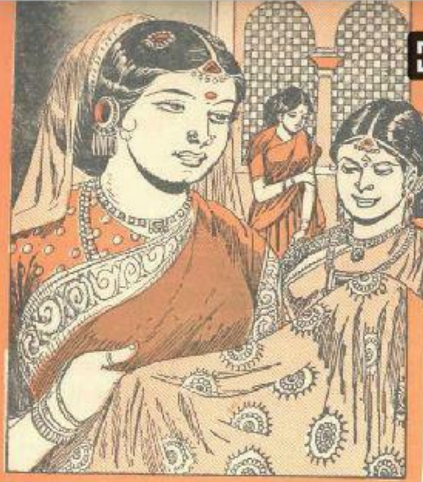
"तुझी कीव येऊन आम्ही तुला काम दिले आणि तू हा उद्योग सुरू केलास होय?" राजमाता तिला खूप रागावली.

सौदामिनीला तो अपमान असह्य वाटला व तिला रडू कोसळले. ती रडत असता कोणी तरी पुरुषी आवाजात म्हटलेले तिला ऐकू आले–"आई! सोड बिचारीला. तिच्या हातून हा पाहिलाच अपराध घडला आहे. माफ कर तिला." सौदामिनीने मान वर करून पाहिले. बोलणारा चित्राश्व आहे हे तिने ओळखले. त्याच्या चेहऱ्यावर त्याला दया दिसत होती.

चित्राश्वने आपल्याला ओळखले तर आपली सर्व अब्रू गेलीच की, असे तिला

वाटू लागले. परंतु त्याने तिला ओळखले नसल्याची तिची खात्री पटली. आपण अशा दयाळू राजकुमाराचा अपमान करून मोठीच चूक केली असे तिला वाटू लागले. नशिबाने पाठ फिरविली की मनुष्याच्या आयुष्यात किती बदल होतो. कोठे ती राणी होऊन या वरात राहणार होती व आता दासी म्हणून राबते आहे.

रात्री घरी परतल्यावर म्हाताऱ्याने त्याला काम मिळाले असल्याचे व जेथे तो काम करतो तेथेच पोटभर जेवायलासुद्धा मिळत असल्याचे सौदामिनीला सांगितले. तेव्हां आपण म्हाताऱ्याच्या साठी अन्न चोरून ठेवून उगाच चोरीचा आळ स्वतःवर लावून घेतला.

आणखी काही दिवस असेच लोटले. राजकुमाराचे लग्न ठरल्याची गोष्ट राजवाड्यात सर्व सांगू लागले. नवीन सुनबाईसाठी नवीन कपडे आणून त्याच्यावर कशिदा काढवण्याचे ठरले. सौदामिनीला हे काम उत्तम येते हे म्हाताऱ्याने सांगितले होते. म्हणून सौदामिनीला कशिदा काढण्याचे काम देण्यात आले. अंतःपुरात एका खोलीत बसून ती ते काम करू लागली. राणी व राजघराण्यातली मंडळी मधून मधून येऊन सौदामिनीचे काम पाहून तिच्या कलेची फार वाखाणाणी करू लागले.

लग्नाचा मुहूर्त ठरला होता त्याच्या एक दिवस आधी राजमाता सौदामिनीजवळ येऊन म्हणाली–"सुनबाईला तू कशिदा काढलेले कपडे कसे दिसतील हे पहावयाचे आहे. आमची होणारी सुनबाई तुझ्या एवढीच उंच व अंगापिंडाने अगदी अशीच आहे. म्हणून तूच साडी चोळी नेसून तयार हो. आम्ही पहाणार आहो."

सौदामिनीला काय उत्तर द्यावे, सुचेना.

इतक्यात कोणीतरी ओरडून विचारले–"वधूला नेसायला द्यायचे कपडे दासीला

तरी करायला सांग."

काही दासींनी सौदामिनीला बोलावून नेले व तेल लावून तिच्या अंगाला उबटण चोळून तिला न्हाऊ घातले. नंतर तिचे केस वाळवून सुवासिक तेल लावून वेणी फणी केली व सुंदर फुलांचे गजरे करून तिच्या वेणीत घातले. एका सुवासिनीने येऊन सौदामिनीच्या भांगात कुंकू भरले. दुसरीने तिला सुंदर कशीदा काढलेली साडीचोळी नेसायला मदत केली. आणखी एकीने येऊन तिला सर्व दागिने घातले.

सर्वांनी येऊन चकित होऊन सौदामिनीचे सौंदर्य पाहिले. तेव्हां चित्राश्व नवऱ्या मुलाचा पोशाख करून पुढे येऊन विचारू लागला–"हिला का नवरी मुलगी म्हणून बोहल्यावर उभी करणार? सौदामिनी! ह्यांनी तुला विचारून घेतले होते का?"

सौदामिनी लगेच पुढे येऊन चित्राश्वाचे पाय धरून म्हणाली–"मला वाटत होते की तुम्ही मला ओळखले नाही. क्षमा करा, मीच चूक केली होती."

"ते, सर्व आता विसर. हे सर्व नाटक मी व तुझे वडील दोघांनी मिळून रचले होते. तुझ्या बरोबर राहणारा म्हातारा मीच नेमलेला माझा एक विश्वासपात्र नोकर आहे. तू माझा जो अपमान केला होतास तो मी पार विसरून गेलो आहे. मी तुला जे कष्ट दिले ते तू विसरून जा." चित्राश्व तिला म्हणाला.

सौदामिनीच्या मनात तोंपर्यंत बराच बदल झाला होता. तिचा गर्व भंग करण्यासाठी तिला आणखी कष्ट दिले असते तरी ती ते सहन करायला तयार झाली असती. म्हणून आणखी जास्त परीक्षा घेण्याची गरज उरलीच नव्हती.

दोघांचा विवाह थाटामाटाने पार पडला.

मूर्ख

एका गावी आपल्या पांडित्याच्या फुशारक्या मारणारा पंडित रहात असे.

एकदा एका हुशार मनुष्याने त्या पंडिताला येऊन विचारले–"कायहो, तुमचे पांडित्य समजणारा या गावात कोणीच नाही का? तुम्ही दिग्विजयाला कां जात नाही? तुम्ही एकामागून एक गाव जिंकीत जावे असे मला वाटते. देशभर तुमच्या पांडित्याची प्रसिद्धी होईल व या गावचे राहणारे तुम्ही, म्हणून या गावालादेखील प्रसिद्धी मिळेल."

त्या पंडिताला तो सल्ला पसंत पडला. तो सुमुहूर्त पाहून दिग्विजयाला निघाला. तो एका गांवाजवळ पोचला तेव्हां एक धनगर त्याला भेटला. त्या पंडिताने त्याला विचारले–"कायरे, तुमच्या गावात कोणी विद्वान पंडित आहे का? मी त्याचा पराभव करून त्याला जिंकणार आहे."

धनगराला वाटले की कोणीतरी बडबड्या दिसतो आहे. म्हणून त्याने एकदम खाली वाकून जमिनीवरची वाळू उचलून हातात घेतली व त्याला विचारले–"माझ्या हातात किती वाळू आहे, सांगू शकाल काय?"

पंडिताने रागाने त्याला विचारले–"हा काय प्रश्न झाला? तुझ्या हातात किती वाळू आहे हे मी मापून किंवा वजन करून का पाहिले आहे?"

"अहो, मुठीत मूठभर वाळू आहे, हे सुद्धां तुम्हांला सांगता येत नाही, मग तुम्ही पंडित कसे झालात?" धनगराने विचारले. तेव्हां पंडिताला स्वतःच्या पांडित्याचे मोजमाप कळले व त्याने फुशारक्या मारायचे सोडून दिले.

सिंदबादच्या सफरी

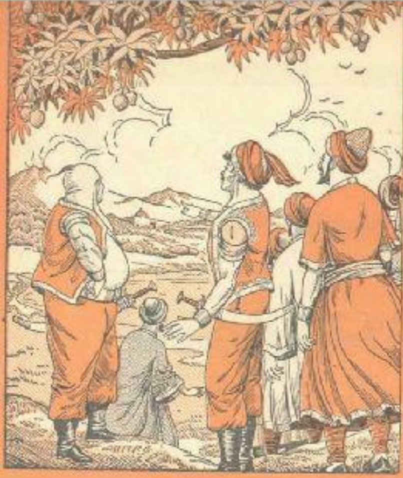
धडपडी माणसे कधी स्वस्थ बसू शकत नाहीत. सफरीचा नाद लागल्यावर व जिवावरच्या संकटातून सुटका होऊन घरी सुखरूप परत आल्यावर सिंदबादचे तसेच झाले. स्वस्थपणा त्याला कसा आवडणार? तरी सिंदबाद चार दोन महीने घरी स्वस्थ राहला. पण थोड्याच दिवसात त्याला करमेनासे झाले. पुन्हा एखाद्या सफरीवर जाऊन येण्याची हुक्की त्याच्या मनात उपजली. त्याने व्यापारासाठी थोडा माल विकत घेतला व बसरा नगरी आला. तेथून एक व्यापारी जहाज निघणार होते. त्यात पुष्कळ व्यापारी होते. त्यांच्या बरोबर तो आपल्या तिसऱ्या सफरीवर निघाला.

काही दिवस त्यांचा प्रवास निर्विघ्नपणे चालू राहला. जेथे जेथे नवीन बंदरात जहाज थांबे तेथील पेठेत जवळचा माल विकून व नवीन माल खरेदी करून सिंदबाद इतर व्यापाऱ्यांबरोबर पुढे जात होता. त्यांना अनेक देश पहायला मिळाले. तो सफरीवर निघाला नसता तर त्याला हे पहायला मिळाले नसते.

जहाज निरनिराळ्या प्रदेशात हिंडत हिंडत भूमध्यसागराच्या मध्यभागी पोचले. इतक्यात जहाजाच्या कप्तानाने आपल्या कपाळावर हात आपटून डोक्याचा फेटा काढून फेकून दिला आणि वेड्यासारखा मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

व्यापाऱ्यांनी त्याला विचारले–"कप्तान झाले तरी काय सांगाल की नाही?"

"अहो काय सांगू साहेब? वाऱ्याने आपल्याला फसविले. आपण ज्या जागी येऊन पोचलो आहो, ती एक भयंकर धोक्याची जाग आहे. दूर तुम्हांला एक बेट दिसते का, तेथे आपले जहाज जाऊन

लागणार. त्या बेटावर जाऊन आजपर्यंत कोणी मनुष्य जिवंत परतला नाही. त्या बेटाचे नाव माकड बेट आहे. आपले सर्वांचे मरण जवळ येऊन ठेपले आहे, नाहीतर आपले जहाज या बाजूला वाहून आलेच नसते." कप्तान म्हणाला.

कप्तानाच्या तोंडचे वाक्य पुरे होण्या पूर्वीच त्या बेटावरून अनेक जंगली माकडे पोहोत जहाजाकडे येत असलेली दिसली. त्या सर्व जनावरांनी जहाजाला चारी बाजूंनी जणुं गराडाच घातला. काही जनावरे काठावरूनच जहाजाकडे क्रूर नजरेने पहात होती. काही मोठमोठ्याने ओरडत होती.

त्यांचे ते भयंकर ओरडणे ऐकून व्यापाऱ्यांच्या सर्वांगाला घाम सुटला व कांपरे भरले. माकडे जहाजावर चढली व जहाजातला माल ओढून पाण्यात भराभर फेकू लागली. माकडे इतकी होती की कोणाची पुढे जाऊन त्यांना पळवून लावण्याची हिंमतच होईना.

माकडे एकाहून एक मोठी व दिसायला भयंकर होती. त्यांच्या अंगावर लांबलांब केस होते. त्यांची तोंडे काळी होती व डोळे हिरवे घारे होते. उंची अडीच तीनच फूट होती. परंतु त्यांची मुखाकृती व ओरडणे पहाणाराला व ऐकणाराला दहशत बसविणारी होती. ती माकडे आपल्या भाषेत शिव्या देत होती असे वाटे. डोळे मिचकावून व वेडी वांकडी तोंडे करून ती काही ओरडत. त्याचा अर्थ कोणाला कळत नव्हता.

काही माकडांनी शिडाच्या दांडीवर चढून शिडाच्या दोऱ्या तोडून टाकल्या आणि शिडे फाडून खाली टाकून दिली. काही माकडांनी सुकाणू धरून नाव वळविली. वाऱ्यामुळे जहाज किनाऱ्याकडे जाऊ लागले. जहाज किनाऱ्याला लागल्यावर माकडांनी त्यावरच्या उतारूंना किनाऱ्यावर उतरविले

कोठेतरी घेऊन गेले.

सर्व उतारू जहाज परत येण्याची वाट पाहू लागले. दूरवर त्यांनी पाहिले, पण त्यांना एकदेखील जहाज समुद्रात दिसले नाही. म्हणून बेटावर आसऱ्यासाठी त्यांना जावेच लागले. झाडावरची फळे काढून त्यांनी खाल्ली व ओढ्याचे पाणी पिऊन आपली भूकतहान भागविली. हिंडत असता त्यांना दूर एक वाडा दिसला. त्या बाजूला सर्व जाऊ लागले.

तो वाडा चौकोनी व उंच होता. त्याच्या चारी बाजूला एक मोठे आवार होते आणि मोठी भिंत होती. आवाराचे फाटक उघडे होते. फाटकावर पाहरा नव्हता. म्हणून सर्वांनी आत प्रवेश केला.

त्या वाड्याला एक मोठा वरांडा होता. त्यात सैपाकाची मोठमोठी भांडी व मांस भाजण्यासाठी गज ठेवले होते. फरशीवर हाडांचा ढीग पडला होता. काही हाडे वाळून गेली होती आणि काही अजून ताजी ओली होती. घाणेरडा वास इतका सुटला होता की श्वास घेणे सुद्धा अशक्य वाटत होते. सर्व उतारू अगदी दमून गेले होते. म्हणून ते जरा आडवे झाले आणि लगेच त्यांना झोप लागली.

काळोख पडू लागला. ढग गडगडतात असा आवाज ऐकून सर्व उतारू खडबडून जागे झाले. पाहता पाहता गच्चीवरून एक भयंकर राक्षसासारखी एक व्यक्ति खाली उतरून आली. दिसायला ताडाच्या झाडा-एवढी व काळीकुट्ट होती ती व्यक्ति. त्या राक्षसाचे डोळे निखाऱ्यासारखे लालभटक होते व कान खांद्यावर लोंबत होते. त्याची नखें वाघासिंहासारखी मोठमोठी व अणकुचीदार होती. त्याला पाहून सर्व प्रवाशांचे तोंडे भीतीने पांढरी फट्ट झाली.

तो राक्षस सरळ जाऊन भिंतीजवळ एक बांक होते त्यावर जाऊन बसला. त्याने एकदा आपल्या चारी बाजला पाहिले. नंतर तो उठून सिंदबाद बसला होता तेथे आला. मांजराच्या पिल्लासारखे त्याला वर उचलून त्याने खाली वर चारी बाजूला पाहून घेतले. पण राक्षसाला सिंदबाद आवडला नसावा. त्याने त्याला खाली टाकून दिले आणि एकेक करून सर्वांना तो उचलून पाहू लागला.

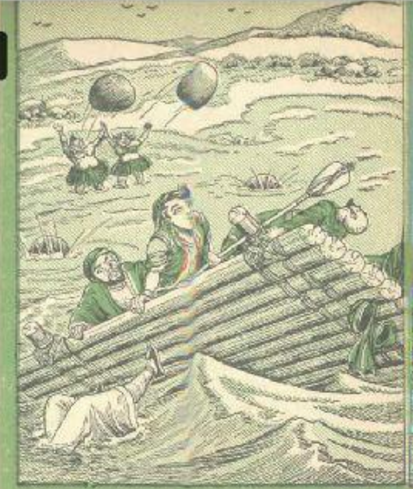
शेवटी कप्तानाची पाळी आली. तो उंच व गलेलट्ठ होता. म्हणून राक्षसाने त्याची मान मुरगळून त्याला ठार केले. लोखंडी गज त्याच्या अंगात खुपसून त्याला छान भाजून काढले आणि मांस खाऊन तो त्याच बांकावर झोपला. थोडयाच वेळाने तो घोरू लागला.

सर्व प्रवासी त्या राक्षसाची ती लीला पहात होते. त्यांचा जीव कोठे दडी मारून बसता येईल का असा झाला होता. सकाळी उजाडल्यावर राक्षस निघून जाईपर्यंत सर्व एका कोपऱ्यात एकमेकाला चिकटून बसले होते.

काय करावे, कोणाला काही सुचेना. बाहेर लपायला कोठे जागा मिळेल का हे सर्व पाहू लागले. पण कोठे जागा दिसली नाही. त्यांनी विचार केला की राक्षसाच्या तोंडी मरण येण्यापेक्षा समुद्रात जीव गेला तरी हरकत नाही. एका दोघांनी असे मरण्यापेक्षा राक्षसाचा वध करता आला तर बरे, असा विचार केला. तोच सल्ला सर्वांना आवडला. त्याला ठार केल्यावर त्या बेटावरून पळून जायला कोणता तरी मार्ग निघेलच. त्यांनी समुद्रावर पडलेली ओणकी एक दुसऱ्याला जोडून वेलांनी ती बांधली व एक जुजुबी नाव तयार केली. नंतर सर्व त्या वाड्यात परतले.

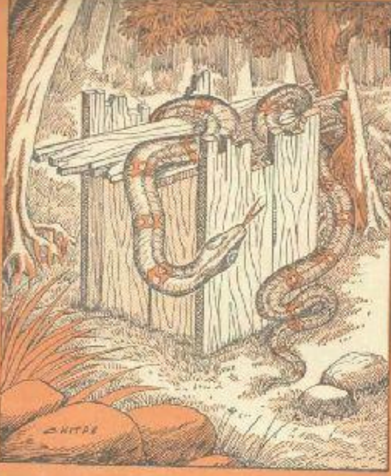
ठरल्या वेळी राक्षस त्या वाड्यात परत आला. त्याने दोघांना एक दुसऱ्यावर बडवून ठार करून टाकले आणि बाकावर गाढ झोपी गेला. त्या वेळी सर्व प्रवाश्यांनी विस्तवात लोखंडी गज लालभटक होईपर्यंत तापविले आणि तिघाचौघांनी मिळून ते उचलून राक्षसाच्या डोळ्यात खुपसले. राक्षस इतक्या जोराने किंकाळ्या फोडून ओरडला की सर्व महाल हादरला.

राक्षस आंधळा झाला, पण मेला नाही. आपले लांब लांब हात पसरून प्रवाश्यांना धरण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणी ही त्याला सापडला नाही. शेवटी तो ओरडत महालाबाहेर पडला. सर्व प्रवासी समुद्रकाठ पळाले

आणि जुजुबी नावेला समुद्रात ढकलून नेऊन तिच्यावर चढून खोल समुद्रात वल्हवीत नेऊ लागले.

थोडयाच वेळाने त्यांना राक्षसाच्या आरोळ्या ऐकू येऊ लागल्या. त्यांना दुरून राक्षसाचा हात धरून एक राक्षसीण येत असल्याचे दिसले. दोघांनी मोठमोठे दगड प्रवाशांच्या नावेवर फेकायला सुरवात केली. सिंदबाद व दोघांतिघां प्रवाश्यांखेरीज इतरांना दगड लागले आणि ते समुद्रात पडले. पण सिंदबाद व त्याच्या दोघा साथीदारांनी शिताफीने नाव खोल पाण्यात वल्हवीत नेली. ते दोन दिवस त्या

नावेतच प्रवास करीत आणखी एका बेटावर जाऊन उतरले. सर्व दमून गेले होते. झाडाची फळे खाऊन व एका ओढ्याचे पाणी पिऊन ते झाडांवर चढून बसले. रात्र पडू लागली होती, म्हणून झाडांवरच झोपणे जास्त सुरक्षित आहे असा विचार करून ते झाडांवरच झोपले.

उजाडल्यावर पाहतात तर एक मोठे अजगर, ते चढले होते त्या झाडाकडे येत असलेले दिसले. अजगराने आपले तोंड वर करून सिदबादच्या एका साथीदाराला ओढून गिळून टाकले आणि निघून गेले.

त्यानंतर सिंदबाद व त्याचा साथीदार झाडावरून खाली उतरून आले आणि फळे खाऊन घेऊन बेटावर सर्वांत उंच झाड कोठे आहे हे पहात हिंडू लागले.

बराच वेळ हिंडल्यावर त्यांना एक झाड दिसले. त्या दिवशी रात्री ते त्याच झाडावर चढून बसले. सकाळी उठून पाहतात तर तेच अजगर त्या झाडाच्या बुंधाला विळखा घालून बसले होते. सूर्योदय होताच त्या अजगराने सिंदबादच्या त्या एकुलत्या एका साथीदाराला सुद्धा गिळून टाकले आणि निघून गेले.

सिंदबादच्या मनाची त्या वेळी जी स्थिती झाली ती त्याची त्यालाच माहीत. त्या जाहजावरचा तो एकटाच आता जिवंत उरला होता. काही राक्षसाने खाल्ले, काही राक्षसाने फेंकलेले दगड लागून मेले आणि तिथे उरले होते त्यातल्या दोघांना अजगराने गिळले. त्या अजगराच्या तोंडचा घास होण्याऐवजी समुद्रात बुडून मरण आले तर बरे, असे त्याला वाटू लागले. असा विचार करून आत्महत्या करण्याच्या हेतूने तो किनाऱ्याकडे भरधांव पळत सुटला.

किनाऱ्यावर पोचताच त्याला स्वतःचा जीव वांचविण्यास एक युक्ती सुचली. समुद्र काठी अनेक फळकुटया पडलेल्या होत्या. त्याने चार मोठ्या फळ्या जमा करून त्या वाळूत पुरल्या आणि त्या फळ्यांचा एक पिंजरा करून तो आत बसून राहिला. अजगर आले, पण त्याला आत शिरण्यापुरेशी फट नव्हती. म्हणून ते निराश होऊन आल्या वाटेने निघून गेले.

अजगर दूर निघून गेल्याची खात्री झाल्यावर सिंदबाद त्या पिंजऱ्याच्या बाहेर आला. त्याच वेळी सुदैवाने दूर समुद्रात त्याला एक जहाज दिसले. तो जोरजोराने वेड्यासारखा हात हालवून मोठ्याने ओरडून हाका मागून हाका मारू लागला. एका झाडावर चढून त्याने डोक्याची पगडी सोडून ती झेंड्यासारखी हालवून त्या जहाजावरच्या लोकांचे लक्ष आपल्याकडे ओढता आले तर पहावे म्हणून प्रयत्न केला आणि त्याला त्यात यश आले. खलाशांनी जहाज त्या बेटाकडे वळविले आणि बेटानजीक आल्या बरोबर नांगर टाकला. त्यांनी सिंदबादला जहाजावर चढवून घेतले.

सिंदबादने खलाशांकडून कपडे मागून अंगात घातले. खाऊन पिऊन झोपला तो दुसऱ्या दिवशी उठला. त्याचा जणुकाही

पुनर्जन्मच झाला होता. म्हणून हळूहळू झोप मोडली तेव्हां त्याला आपण एका नवीन जगात आलो आहों की काय असे वाटले.

काही दिवसांनी ते जहाज सलाहिता नामक बंदरात लागले. सर्व व्यापारी आपला माल घेऊन पेठेत निघून गेले. एकटा सिंदबाद जहाजावर राहिला. मुख्य खलाशी त्याच्या जवळ येऊन म्हणाला—"तू म्हणाला होतास की तू सुद्धा एक व्यापारीच आहेस. पण तुझे सर्वस्व नष्ट झाले आहे. तर हे पहा, माझ्याजवळ एका व्यापाऱ्याचा माल पडून आहे. तो तू पेठेत घेऊन जा आणि

विकून जो फायदा मिळेल तो तू ठेवून घे व मूळ किंमत मला आणून दे. मी त्या व्यापाऱ्याकडे पोचती करीन."

सिंदबादला ती सूचना मान्य झाली. तांडेलाने आपल्या कारकुनाला मालाची यादी टिपून घेऊन तो माल सिंदबादला द्यायला सांगितले. त्या व्यापाऱ्याचे नाव त्याने सिंदबाद असे लिहायला सांगितले.

सिंदबाद चकित होऊन ओरडला–"अरे, मीच तो दुर्दैवी सिंदबाद!"

त्याने तांडेलाकडे जरा लक्ष देऊन पाहिले. दोघांनी परस्परांना ओळखले. दुसऱ्या सफरीच्या वेळी सिंदबादला त्यानेच एका बेटावर सोडून पुढे जहाज नेले होते.

सिंदबादने, त्या तांडेलाला दुसऱ्या सफ-रीत त्याला हिऱ्या माणकांचा जो विचित्र अनुभव आला तो सांगितला. तो ऐकून तांडेल चकित होऊन म्हणाला–"अगदी बरोबर! अहो, मी एका राक्षसी गिधाडाला एका माणसाला उचलून नेताना पाहून जहाजातल्या प्रवाश्यांना सांगितले होते. ते कोणाला खरेच वाटले नव्हते. आता तुमच्या म्हणण्यावरून तो माणूस दुसरा तिसरा कोणी नसून तुम्हीच होतां तर?"

त्या तांडेलाने सिंदबादचे अभिनंदन केले व त्याचा माल त्याला देऊन टाकला. सिंदबादने तो माल विकून पुष्कळ पैसे मिळविले.

जहाज सलाहितहून निघाले ते सिंद देशात येऊन लागले. तेथे त्याला समुद्रातून वर आकाशात उडणारे मासे दिसले. कित्येक दिवस परतीचा प्रवास करून ते जहाज बसऱ्याला पोचले.

आपल्या नातेवाईकांना भेटून सिंदबादला परमानंद झाला. त्याने गोरगरिबांना दान धर्म केला व पुन्हां निश्चित होऊन चैनीत व आरामात राहू लागला.

हिडिंबाने भीमाजवळ विवाह करून घेण्यास विनंती केली तेव्हां भीम तिला म्हणाला–"तुझ्याशी लग्न करणे मला कसे काय शक्य होईल? तुझ्याशी लग्न करण्या-पूर्वी माझी आई आणि चौघे भाऊ यांना तुझा भाऊ ठार करील त्याची काय वाट?"

"मी तुला पहिल्यानेच नाही का सांगितले, त्यांना वांचविण्याची जबाबदारी मी घेते. सर्वांना जागे तर कर तू." हिडिंबा म्हणाली.

"सर्व दमून भागून झोपले आहेत. त्यांची झोप मोडायला मी तयार नाही. आता तुझा भाऊ येईल म्हणतेस तर मला त्याचीच काय कोणत्याही राक्षसाची भीती वाटत नाही. जो कोणी येईल त्याला क्षणार्धात मी यमसदनाला पाठवीन." भीम म्हणाला.

तिकडे हिडिंब वाट पहात होता. बराच वेळ झाला तरी बहिणीला परत न आलेली पाहून तो स्वतः पांडव झोपले होते तेथे आला.

भाऊ रागाने येत असलेला पाहून हिडिंबा भीमाला म्हणाली–"तो पहा, माझा भाऊ येतो आहे. तुमच्या पैकी एकाने देखील येथे राहण्यात शहाणपण नाही. मी तुम्हांला सर्वांना आकाशमार्गे दूर पोचती करते, चला."

"हिडिंबे! अशी भितेस का? तुझ्या भावाचे मरण जवळ येऊन ठेपले आहे. म्हणून तो स्वतः माझ्या क्रोधाग्नीत उडी टाकायला येतो आहे. त्याचे सार्थी मित्र

जरी आले आणि सर्वांनी मिळून एकदम माझ्यावर हल्ला केला तरी सर्वांचा समाचार घ्यायला मी उभा आहे. तुझ्या डोळ्या-समोर हे सर्व घडेल. तू नुसती पहात रहा." भीम म्हणाला.

"तुझ्या अंगात किती शक्ती आहे, हे मला नाही माहीत. पण माझ्या भावाने मोठमोठ्या तपस्वी ऋषी मुनींना ठार केलेले मी प्रत्यक्ष पाहिले आहे. म्हणून मी तुला सावध रहायला सांगितले." हिडिंबा म्हणाली.

हिडिंब तोपर्यंत जवळ आला होता. बहिणीला सुंदर रूप घेऊन भीमा शेजारी

उभी पाहून त्याच्या तळपायाची आ
मस्तकाला जाऊन भिडली आणि बहिणील
म्हणाला–"काय ग हिडिंबे! तुला
सुचले आहे का? मला कडकडून भू
लागली आहे हे तुला माहीत होते.
राक्षस कुळात जन्माला येऊन एका मान
जातीच्या तरुणावर भाळलीस होय? थाव
मी या सर्वांना प्रथम एकेक करून ठा
करतो आणि मग तुझ्या समाचाराला येतो.
असे म्हणत तो भीमाकडे वळला.

"अरे राक्षसा, ये! तू स्वतःच आगीत
उडी टाकतो आहेस तर ये. तुला ठा
करून या जंगलात राहणारांना सुखी
करण्याचे आज मी ठरविले आहे." भीम
म्हणाला.

ते ऐकतांच हिडिंब हात पसरून भीमाव
धावला. भीमाने युक्ती करून त्याला घट्ट
आवळून धरले आणि फरपटत दूर ओढून
घेऊन गेला. इतक्यात हिडिंबने स्वतःला
भीमाच्या मगरमिठीतून सोडवून घेतले
आणि भीमाला आवळून धरून मोठ्याने
ओरडला.

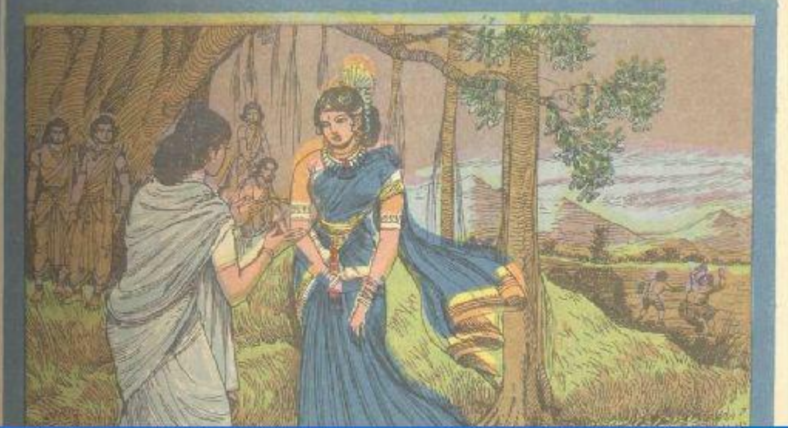
हिडिंबाचा आवाज ऐकून कदाचित
पांडवांची झोपमोड होईल असा विचार
करून भीमाने त्याला दूर ओढून नेले आणि

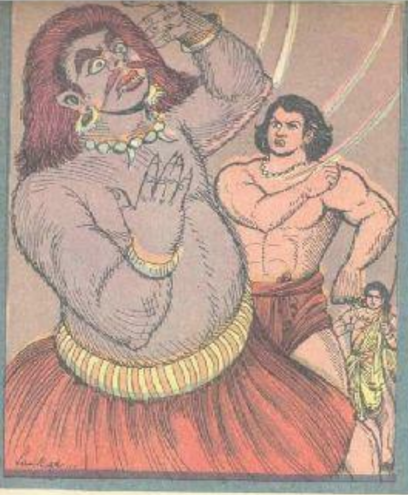
आवळून धरले. तेव्हां भीम म्हणजे सामान्य मनुष्य नाही हे हिडिंबच्या लक्षात आले. या खेपेस त्याने चवताळून भीमावर प्रत्या-क्रमण केले.

दोघांची भयंकर कुस्ती सुरू झाली. सारी पृथ्वी प्रत्येक पदाघाताबरोबर हादरून जाई. जवळपासची झाडे कोलमडून पडू लागली. त्या भयंकर आवाजामुळे कुंती व पांडवांची झोप मोडली. सर्व दचकून उठून आवाज कोठून येतो आहे हे पाहू लागले. कुंतीला अगदी जवळ उभी असलेली एक रूपवती तरुण स्त्री दिसली. ती घाबरल्या-

सारखी दिसत होती. कुंतीने तिला विचारले–"मुली, कोण ग तू? कोणी वनदेवी किंवा अप्सरा असावीस असे वाटते. कोठून व कशी काय आलीस?"

हिडिंबाने खरे तेच सांगितले. म्हणाली– "आई! मी व माझा भाऊ हिडिंब नामक राक्षस आम्ही या जंगलात राहतो. माझ्या भावाने तुम्हांला सर्वांना ठार करून आणण्यासाठी मला पाठविले होते. पण तुमचे चिरंजीव पाहरा देत उभे होते, त्यांचे रूप पाहून त्यांच्याशी विवाह कां करून घेऊ नये असे मला वाटले. मी तुमच्या चिरंजीवांजवळ तसे बोललेदेखील. इतक्यात

माझा भाऊ आला. आपले चिरंजीव माझ्या भावाला दूर ओढून घेऊन गेले. त्यांचे द्वंद्वयुद्ध चालू आहे."

हिडिंबा म्हणाली ते ऐकून युधिष्ठिर, अर्जुन, नकुल व सहदेव आपल्या आईबरोबर द्वंद्वयुद्ध चालू होते तिकडे गेले आणि थोड्या अंतरावर उभे राहून ते युद्ध पाहू लागले. दोघांचे ते द्वंद्व म्हणजे दोन सिंहांची जणू लढंतच होती. दावाग्नीचा धूर पसरतो तसे धुळीचे लोट आकाशाला व्यापून टाकीत होते.

हिडिंबासमोर भीम थकल्यासारखा अर्जुनाला वाटला तेव्हां तो म्हणाला– "भीमदादा! तू थोडा दम घे. मी लोळवतो याला."

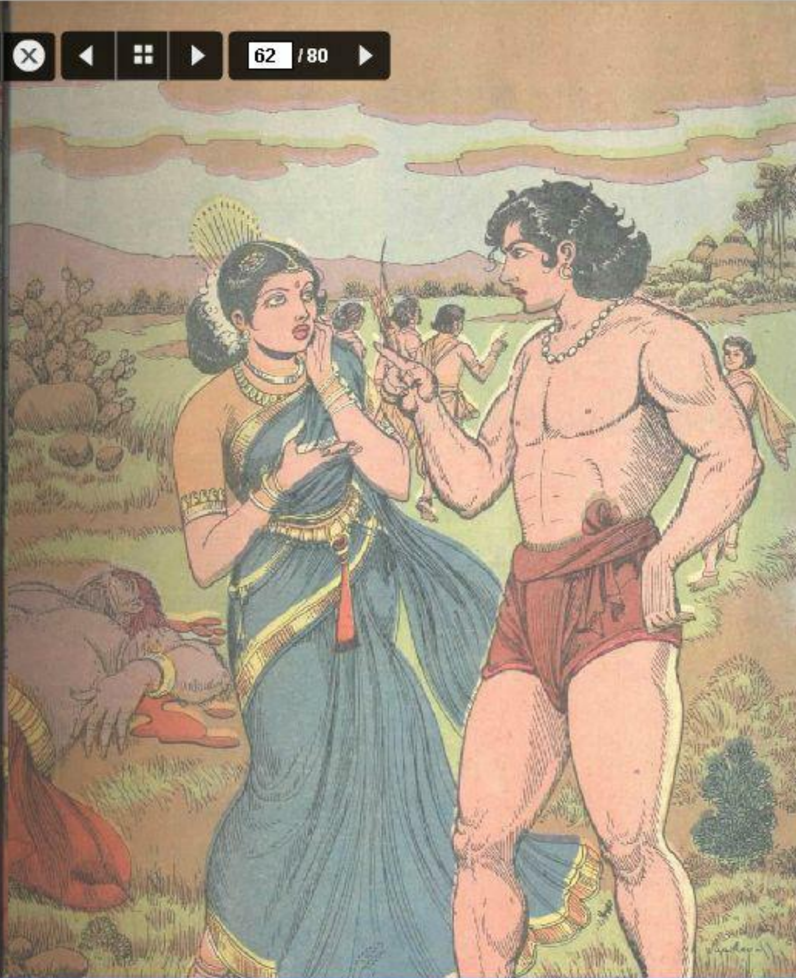
भीम स्मित करून म्हणाला–"अर्जुना तू गमत तर पहा. अरे माझ्या हातात सापडलेला हा दुष्ट वांचेल असे वाटले होय तुला?"

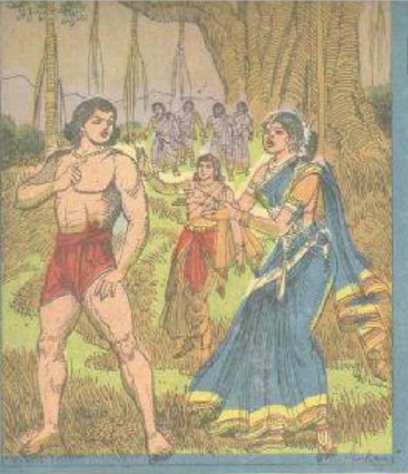
"तरमग जास्त वेळ कशाला लावतोस? आपण येथे फार राहणेपण श्रेयस्कर नाही. सूर्योदयाची वेळ पण होत आली. जास्त वेळ घालवण्यातही अर्थ नाही. पाहिजे तर मी बाणांनी त्याचा शिरच्छेद करतो." अर्जुन म्हणाला.

ते ऐकून भीमाने हिडिंबाला दोन्ही हातांनी वर आडवा उचलला व जमिनीवर जोराने आदळला. त्याबरोबर हिडिंबची कंबरच मोडली. नंतर भीमाने त्याची नरडी आवळून त्याला ठार केले.

कुंती, युधिष्ठिर आदिकांनी भीमाचे अभिनंदन केले. अर्जुनाने भीमाच्या शौर्याची मुक्त कंठाने स्तुती केली व म्हणाला–"दूर एक गाव दिसते आहे. आपण लवकर त्या गावात जाऊ या. दुर्योधनाच्या हेरांच्या नजरेस पडण्यापूर्वी तिकडे गेले पाहिजे."

कुंतीला बरोबर घेऊन पांडव त्या गावाच्या दिशेने चालू लागले. हिडिंबापण

त्यांच्यावरोबर निघाली. तेव्हां भीम तिला म्हणाला–" हिडिंबे! तू या मायावी रूपाने भावाच्या वधाचा सूड घेण्यासाठी येत आहेस वाटते? नाही तर तुलादेखील तुझ्या भावाच्या शोधार्थ पाठवून देईन."

तेव्हां युधिष्ठिर भीमाला म्हणाला– "भीमा! एका स्त्रीला वधाची धमकी देतोस, तुला हे शोभत नाही. तिला आपल्यावर राग आला तरी ती काय करू शकेले? हिडिंबासुराचा तू वध केलास, त्यात काही गैर नव्हते. पण त्याची फक्त बहीण आहे म्हणून हिडिंबेचा वध करणे रास्त नाही. तो फार मोठी चूक ठरेल."

हिडिंबेने युधिष्ठिर व कुंतीला नमस्कार केला व म्हणाली–" मी आपल्या राक्षस जातीच्या धर्माविरुद्ध यांच्यावर प्रेम केले. ह्यांनी माझा स्वीकार केला नाही व दूर लोटले, तर मी आत्महत्या करीन. मी आपल्या चिरंजीवांना बरोबर घेऊन जाते. त्यांच्या बरोबर मी काही दिवस विहार करीन व नंतर आनंदाने तुमच्याकडे पाठवून देईन. मी तुम्हांला या जंगलाबाहेर सहज पोचती करू शकेन."

ते ऐकून युधिष्ठिर म्हणाला–" हिडिंबे! तू म्हणालीस त्याच्यावर माझा पूर्ण विश्वास बसला आहे. भीम तुझा स्वीकार करील. भीम दिवसभर तुझ्याबरोबर विहार करील. परंतु रात्री तो आम्ही राहू तेथे येत जाईल."

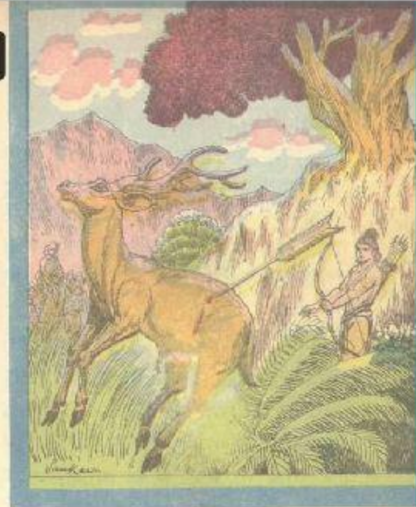
युधिष्ठिर म्हणाला ते भीमाला मान्य होते.

हिडिंबेला पुत्रप्राप्ती होईपर्यंत तिच्याबरोबर राहण्यास भीमाने मान्यता दिली. हिडिंबा भीमाला घेऊन आकाशमार्गाने निघून गेली. नदी, पर्वत शिखरे व सुंदर सरोवरे व वने पहात दोघे विहार करू लागले. काही काळ लोटल्यावर हिडिंबा गरोदर झाली. तिला नऊ महिन्यांनी एक मुलगा झाला. तो जन्मल्याबरोबर इच्छा रूप घेऊन अगडबंब मोठा वाढलेला दिसू लागला. त्याने आपल्या आईवडिलांना नमस्कार केला. त्याच्या डोक्याला एकदेखील केस नव्हता. म्हणून त्याचे डोके मडक्यासारखे तुळतुळीत दिसत होते. ते विचित्र रूप पाहून हिडिंबेला आश्चर्य वाटले. म्हणून त्या मुलाचे नाव घटोत्कच, म्हणजे केसांशिवायचा घट, असे पडले.

घटोत्कचाने आईवडिलांना नमस्कार केला व म्हणाला–" तुम्हांला केव्हां ही माझी गरज पडली की माझे स्मरण करा, मी तावडतोब हजर होईन." असे सांगून तो उत्तरेकडे निघून गेला. हिडिंबादेखील कबूल केल्याप्रमाणे भीमाची परवानगी घेऊन आपल्या घरी निघून गेली.

त्यानंतर पांडव वल्कलवस्त्रे धारण करून ब्राह्मण वेषात मत्स्य, त्रिगर्त, पांचाल, कीचक इत्यादि देशात प्रवास करीत पुष्कळ दूर निघून गेले. कुंतीला चालवेनासे झाले की पांडवांपैकी कोणी तरी तिला पाठुंगळीला बसवून घेई. आहारासाठी ते आवश्यक तेथे शिकार करीत.

देशाटन करीत असतां त्यांची व्यास मुनींशी भेट झाली. सर्वांनी त्यांना नमस्कार

केला. पांडवांना उदास मनाने समोर उभे पाहून व्यास मुनी म्हणाले–" मुलांनो! मला तुम्ही काय किंवा धृतराष्ट्राची मुले काय सर्व सारखेच. परंतु त्यांनी तुमच्यावर पुष्कळ अत्याचार व अन्याय केले आहेत. या लहान वयात तुम्हांला इतके कष्ट सहन करावे लागत आहेत. त्याबद्दल मला फार वाईट वाटते. परंतु काळजी करीत बसू नका. तुम्हांला लवकरच चांगले दिवस पहायला मिळतील. येथून थोड्याच अंतरावर एक चक्रपुर नावाचे गाव आहे. तुम्ही काही दिवस त्या गावी स्वतःची ओळख दिल्याशिवाय रहा."

व्यास मुनी पांडवांना त्या गावी स्वतः पोचवायला गेले. एका ब्राह्मणाच्या घरी त्यांच्या राहण्याची व्यवस्था करून देऊन व्यास मुनी कुंतीला म्हणाले–"तुम्ही त्या गावी एक महिनाभर रहा. मी पुन्हा येऊन तुम्हांला येथेच भेटेन." असे सांगून व्यास मुनी निघून गेले.

कुंती व पांडव त्या ब्राह्मणाच्या घरी रहात. ते भिक्षा मागून आपला उदरनिर्वाह करू लागले. पाच ही पांडव जी माधुकरी मागून आणीत तिचे कुंती दोन वांटे करी– एक वांटा ती भीमाला देई व दुसरा वांटा बाकी चौघां भावांना वांटून देऊन स्वतः खाई. त्यातलाच थोडा वांचवून अतिथि सत्कार सुद्धा करी.

पांडव ब्राह्मण ब्रह्मचाऱ्या सारखे माधुकरी मागीत व वेदाध्ययन देखील करीत. सरोवरात व तलावात पोहोत आणि झाडाखाली बसून विश्रांती घेत.

एकदा युधिष्ठिर, अर्जुन, नकुल सहदेव गावात माधुकरीला गेले. घरात कुंती व भीम दोघेच होते. त्यावेळी ते ब्राह्मण रहात होता, घराच्या त्या बाजू रडण्याचा आवाज ऐकू येत होता.

कुंती रडण्याचा आवाज ऐकून भीमाला म्हणाली–"बाळ, आपल्या घरमालकावर काही तरी संकट ओढवलेले दिसते आहे त्यांनी आपल्याला आपल्या घरात रहायला आश्रय दिला. आज त्यांच्यावर काही संकट आले असेल तर आपण त्यांना मदत केली पाहिजे. मी विचारून येते." असे सांगून कुंती त्या ब्राह्मणाच्या घरी गेली.

ब्राह्मण रडत होता आणि त्याची बायको, मुलगी व मुलगा समोर बसून रडत होते. त्यांच्या रडण्याचे कारण कसे विचारावे या संकोचात पडून कुंतीने काही विचारले नाही. ती सुद्धाजवळ जाऊन बसली.

गांधीचे चरित्र

[११]

१९१३ च्या सेप्टेंबर महिन्यात गांधीजींनी दक्षिण आफ्रिकेत सत्याग्रहाची जी चळवळ सुरू केली ती काही सुप्रसिद्ध राजकीय पुढाऱ्यांच्या मते एक थट्टा होती. सत्याग्रह्यांची कमीतकमी संख्या ११ आणि ६६ हून जास्त नव्हती. गांधीजींनी सर्वात प्रथम सत्याग्रह्यांना अनुज्ञापत्राशिवाय नाताळहून ट्रान्सव्हालला पाठविले. सरकारी अधिकाऱ्यांनी त्यांना कैद करून तुरुंगात ठेवले. त्यानंतर ११ स्त्रिया ट्रान्सव्हालची हद्द ओलांडून नाताळमध्ये आल्या आणि तेथून कोळशासाठी प्रसिद्ध असलेल्या न्यूकॅसल येथे जाऊ लागल्या. त्यांनी खाणीत काम करणाऱ्या मजुरांकडून संप- देखील करविला संपवाल्यांच्या हातून कदाचित अत्याचाराची कामे होतील या भीतीने गांधीजी न्यू कॅसल येथे गेले. खाणींचे मालक काही कडक उपाय योजना करतील अशी भीती संपवाल्यांना नव्हतीच. त्या सर्वांनी एकमताने "गांधीभाई"वर आमचा पूर्व विश्वास आहे असे सांगितले.

परंतु खाणींच्या मालकांनी मजुरांच्या घरातले बीजपाणी बंद करून टाकले. म्हणून गांधीजी त्या सर्व मजुरांना ट्रान्सव्हालमध्ये घेऊन जाण्याच्या तयारीला लागले. २०३७ पुरुष, १२७ बायका व ५७ मुले एकदर त्या वस्तीत होती. ते सर्व जोहॅन्सबर्ग पोंचण्यापूर्वीच गांधीजींना तीनदां कैद करण्यात आले. नंतर संपवाल्यांनापण कैद करून नाताळ मध्ये घेऊन जाण्यात आले व तेथे त्यांना तुरुंगात ठेवण्यात आले.

दक्षिण आफ्रिकेतील सरकारने निर्दयपणे भारतीयांना दडपून टाकण्याचा प्रयत्न केला.